

Van het bestuur

Janneke Hessing Alberts

Voor U ligt alweer een nieuwe editie van Pluustergoud! Dat Pluustergoud zeer in trek is bij onze leden/lezers hoef ik U niet te vertellen. Mede door onze redactie en bevlogen mensen die begaan zijn met onze streekhistorie en die ook regelmatig voor ons blad een artikel schrijven is Pluustergoud een succes. Ook op de heer Teade Smedes van het gemeente-archief kunnen we altijd een beroep doen waarvoor we hem zeer dankbaar zijn. De vraag die dan ook regelmatig terugkomt, is hoe vaak en wanneer Pluustergoud uitkomt, nl. 2 x per jaar, juni en december. De oplage is vergroot naar 500 stuks en ook bij de boekwinkels is steeds meer vraag naar ons verenigingsblad. Dat bewijst toch maar eens en temeer dat streekgeschiedenis steeds meer leeft onder de mensen. Er zou dan ook, naar mijn mening, wat meer aandacht aan streekgeschiedenis kunnen worden geschonken in zowel het basis- als in het voortgezet onderwijs. Scholieren zouden dan vroegtijdig in aanraking komen met het verleden van hun voorouders zodat hun interesse wordt gewekt. Immers, zij zouden weleens onze toekomstige leden kunnen worden!

Een mooi voorbeeld om in de historie te duiken is de beeldbank van de gemeente Hoogezand-Sappemeer. De beeldbank is in februari officieel geopend, in de bioscoop van Hoogezand, door de commissaris van de Koningin van Groningen, de heer Max van den Berg.

Het is de eerste beeldbank in de provincie Groningen waarin digitaal bijna 5000 foto's beschikbaar zijn om te bekijken of om online te bestellen.

Op de website **www.beeldbankhs.nl** kunt U zowel historische, als recentere foto's bekijken van alle dorpen in onze gemeente. Als U de foto's bekijkt zult U het met mij eens zijn dat er veel is verdwenen. Wat opvalt, is dat het oude Winschoterdiep en de zijkanalen die gedempt zijn duidelijk hun sporen hebben nagelaten. Het veenkoloniale karakter is nogal veranderd. Brede wegen zijn er voor in de plaats gekomen maar of het mooier is geworden laat ik aan U over. Toch zijn er nog veel herkenningspunten die bewaard zijn gebleven en zijn er nog wat kanalen, waaronder het Kioldiep. Maar ook zijn er nog veel panden, wel of geen monument, bewaard gebleven, waar we zuinig en trots op moeten zijn. Wie goed kijkt zal ze herkennen. Enthousiaste vrijwilligers (ook van onze vereniging) zijn al een aantal jaren bezig foto's in te scannen en te beschrijven. Door trefwoorden in te typen kunt U gericht zoeken in verschillende collecties en foto's bekijken. Naast de collectie van het gemeentearchief zijn ook collecties van andere instellingen en particulieren in de beeldbank opgenomen. Ook kunt U reageren op foto's die niet of niet goed zijn beschreven. U zelf kunt ook bijdragen aan de beeldbank door zelf foto's aan te leveren (het liefst beschreven). Ze te laten scannen, zoda took uw foto's kunnen worden opgenomen in de beeldbank en bewaard blijven voor het nageslacht. Na het scannen krijgt U de foto's weer terug. Maar u kunt ze ook schenken aan het archief.

Ook zijn er vrijwilligers bezig op de Joodse begraafplaats aan de Knijpslaan, Kolham. Helaas is het aantal vrijwilligers drastisch verminderd. Soms zijn we er met 3 of 4 personen en dan schiet het niet echt op met het zwarten van de zerken. Op de ledenvergadering van 9 april jl. hebben veel leden te kennen gegeven dat we toch vooral door moeten gaan met het werk. Op mijn oproep voor meer vrijwilligers meldden zich spontaan 2 dames, fantastisch! Ik hoop dat er nog meer mensen zich melden, we hebben nl. ook mensen nodig voor het schilderen van de hekwerken. De bedoeling is dat we ergens in mei tot halverwege september iedere woensdagavond na 18.15 uur beginnen. Ik hoop dat wij U dan ook kunnen verwelkomen, want vele handen maken licht werk. We hopen dat we in de toekomst ook zoiets kunnen opzetten op andere begraafplaatsen in onze gemeente!

Kop wer heur sitroun!

Okkie Smit

In het Nederlands betekent bovenstaande uitdrukking: “Zij werd boos!” En zo zou ik de reactie van een lezeres van de vorige editie van Pluustergoud willen omschrijven.

Zij vertelde mij telefonisch dat ze al jarenlang geconfronteerd wordt met publicaties waarin een zeer negatief beeld wordt geschetst van de buurt waarin zij opgroeide: “Konings krimp”.

Reeds in 1999, werd ze bij de foto-expositie “Hoogezand en Sappemeer in de voorbije eeuw” die destijds in de oude Rijks HBS werd gehouden, onaangenaam getroffen door de reacties.

“Twij kakmadammen” hoorde ze bij een foto van de Krimpen zeggen: “Wat een achterbuurt zeg, wat voor tuig zal daar wel niet gewoond hebben”. Deze en woorden van gelijke strekking hebben haar zeer gegriefd.

Onlangs kreeg zij in een winkel Pluustergoud nr. 26 in handen. En opnieuw werd zij in haar ogen geconfronteerd met een zeer negatieve beschrijving van haar vroegere woonomgeving...

Weer werd zij boos en belde onze secretaris die het bestuur en de redactie van haar onvrede op de hoogte bracht. Daarna volgde het telefoongesprek dat ik met haar had en waarin zij aanvankelijk ook behoorlijk boos was. Gedurende het gesprek kalmeerde zij. Ik vertelde haar dat wij vrij zijn in het publiceren van artikelen en foto's. En dat het nimmer onze intentie is geweest lezers pijn te doen of te beledigen. De redactie kan zich ook heel goed voorstellen dat zij als bewoner van een krimp een geheel ander (positiever) beeld van die woonomgeving heeft. Op haar beurt gaf deze lezeres aan dat zij “Koningsloane” als een echte volksbuurt had ervaren, waarin mensen erg met elkaar begaan waren. Armoede troef, hard werken onder erbarmelijke woonomstandigheden, maar geen a-sociale bende! De politie kwam alleen langs om hondenbelasting te innen! En natuurlijk gebeurden er ook wel eens minder plezierige dingen.

Tenslotte hebben we het gesprek op uiterst vriendelijke toon beëindigd. Nadat ik met haar had afgesproken dat zij zou proberen een artikel te schrijven, waarin zij haar ervaringen zou weergeven. Ik heb haar hulp aangeboden bij het schrijven. Zij antwoordde echter met: “Wie maggen din wel opruid wezen in n achterbuurt, wie hebben wel leren schrijven hor”...

Desondanks heb ik sindsdien helaas niets meer van haar vernomen.

Daarom kunt u in dit nummer het reeds geplande vervolgartikel over de krimpen lezen van **Mien Westerdiep-Niemeijer**.

Er bereikte ons ook een reactie van een lezeres uit Wormerveer, **Tineke Ooms-Heerlien**. Zij schrijft: “Hierbij wil ik reageren op een verhaal dat bij een bezoek van leden van het Koninklijk Huis aan Hoogezand-Sappemeer, de Krimpen in opdracht van de gemeente zouden zijn dichtgetimmerd met board en karton. Volgens mij heb ik dat “karton” nog op mijn netvlies”. Verder schrijft ze dat zij waarschijnlijk vanuit de bus getuige was van de plaatsing van dat karton. Want na het behalen van haar Mulo-examen in 1961, werkte zij aanvankelijk tot 1 februari 1963 op het belastingkantoor in Hoogezand. Daarna kwam ze 5 jaar lang dagelijks per bus langs de Krimpen, op weg naar haar werk bij Silenka. In haar herinnering zijn de woningen in de bocht tussen Foxham en Martenshoek gesloopt toen het bedrijf Trelleborg aldaar werd geopend...

De heer Doornbos uit Haren schreef ons naar aanleiding van de artikelen serie over “de oude HBS” o.m. het volgende. “Als oud-leerling van de HBS (1939-1944) heb ik deze artikelen met veel belangstelling gelezen. In het bijzonder het laatste met daarin het gedeelte over de oorlogsjaren.

Abraham (Bram) de Beer zat bij mij in de klas. Ook nadat hij van school was verwijderd hadden wij (een paar vrienden), met hem nog wel contact. Zijn oudere broer Maurits zat, in ieder geval in het schooljaar 1939-1940, ook op de HBS. Ik herinner mij een schoolfeest waarbij hij, mogelijk als voorzitter van NOF, een welkomstwoord sprak.

Dat er in het “luchtig bladerwerk” over deze zaak niets te vinden is komt mij nu, achteraf, onbegrijpelijk voor. Een zekere schaamte over het feit dat dit allemaal, zonder enige vorm van protest, had kunnen gebeuren zal mogelijk een rol hebben gespeeld”.

Als redacteur hou ik mij vooral bezig met de coördinatie en het bewerken van de aangeboden artikelen. Daarbij is de moeilijkheid dat niet iederéén in staat is zijn gedachten goed op papier te zetten. Soms is de mededeling simpel: “Je moet de taalfouten er maar even uithalen en je mag er in wijzigen wat je wil”. Anderen zijn wat kritischer en willen het liefst overleg over elke door mij aangebrachte correctie. In de meeste gevallen krijgen “de leveranciers” al ver voor de verschijning van Pluustergoud de uiteindelijke versie van hun artikel van mij toegezonden. Dat lukt echter niet altijd. In alle gevallen probeer ik mijn wijzigingen in de stijl van het oorspronkelijke stuk aan te brengen. Daar gaat soms veel tijd inzitten.

Collega-redacteur **Frens Jonker** schrijft veel en graag. Altijd doet hij gedegen onderzoek en raadpleegt hij vele bronnen. En als hij dan al die “losse einden” heeft verzameld, wil hij het ook zo snel mogelijk tot een (concept) artikel verwerken. En hoewel deze oud-docent waarschijnlijk beter dan ik in staat is de taal- en tikfouten te herstellen, laat hij dat liever aan mij over.

Ik doe dat met plezier. Vooral ook omdat hij er altijd in slaagt om interessante gegevens te vergaren en die tot dito stukken te schrijven. Ik zou in dit verband uw bijzondere aandacht willen vragen voor het artikel van zijn hand: Armenzorg (3) Hierin staan onder meer de volgende, beschamende feiten. Anno 2008 leven 340.000 kinderen en jongeren in ons land

onder de armoedegrens. Dat is één op de zeven kinderen oftewel: vier in elke schoolklas! En: het aantal kinderen dat in armoede leeft neemt toe! Onze gemeente heeft, aldus dit artikel, de twijfelachtige eer relatief hoog te staan op de lijst van gemeenten waarin dit het geval is!

Gedegen werk wordt doorgaans ook aangeleverd door **Teade Smedes**. Voor dit nummer schreef deze gemeentearchivaris, met hulp van anderen, een omvangrijk artikel over het, in zijn voortbestaan bedreigde horecapand, “Het Bontehuis”. Volgens de schrijver dient het vanwege zijn cultuurhistorische waarde gered te worden van de slopershamer!

Uiteraard ontbreken in deze editie ook de vaste onderdelen als: de puzzel van **Janet van Weeren**, het Gronings verhaal van **Henk Puister** en de rubrieken: zelfde plaats, andere foto van **Gerrit Stuut** en de klassenfoto van **Lien Dekker-Verver** niet.

In het vorige nummer schreef ik reeds “t gait meroakel”, o.a. vanwege het feit dat we ons als redactie mogen verheugen in de helpende hand die wordt geboden door het bestuurslid **Gerda Grissen**, die ons ook nu weer assisteerde. Toen, maar ook nu kregen we weer spontaan artikelen toegezonden. De heer **Jaap Smid** verraste ons met een alleraardigst artikel over de padvindergroep “de Trappers” en amateur-historicus **Koen Heidema** uit Slochteren zette zijn gedachten over de ontstaansgeschiedenis van t Sapmeer voor ons op papier.

Voor het eerst is er een aantal artikelen wegens ruimtegebrek blijven liggen. Die houdt u van ons te goed. De redactie is bijzonder verheugd over alle blijken van waardering die ons bereiken en de spontaan aangeboden artikelen en medewerking. **Neemt u maar van mij aan: de kop wer ons beslist nait sitroun!**

Het ontstaan van padvindergroep “De Trappers”

Jaap Smid

Vanaf 1943 stond in Nederland het verenigingsleven op een laag pitje. De Duitsers bemoeiden zich vanaf die tijd met culturele instellingen. Hier en daar werd het in besloten kring nog voortgezet, maar veel verenigingen besloten zichzelf tijdelijk op te heffen, omdat zij zich niet wilden aansluiten bij de “*Rijks Kultuurkamer*”, een instituut waarbij verenigingen – indien ze hun activiteiten wilden voortzetten – zich moesten aansluiten. Het moet in 1942 of 1943 geweest zijn, toen mijn vrienden en ik – in leeftijd variërend van tien tot veertien jaar – stonden te kijken naar sportactiviteiten die gehouden werden door leden van de voormalige rooms-katholieke padvindergroep St. Martinus op het plein van de school aan het zogenaamde roomse laantje te Sappemeer.

De padvinderij werd aan het begin van de oorlog als één van de eerste organisaties door de Duitsers verboden en dat had te maken met de Engelse oorsprong ervan. Wij besloten al spoedig om na de bevrijding een padvindergroep op te richten die voor een ieder toegankelijk zou zijn. Mijn vader was op dat moment hoofd van de Stationsstratschool en wij woonden in het bijbehorende schoolhuis. De school met het plein lagen achter het huis. Erbij hoorden een grote tuin met fruitbomen en een grasveld. Deze lokatie, waar schoolkinderen en vriendjes elkaar konden ontmoeten was een ideale plek om op te groeien. De school is inmiddels afgebroken, maar het schoolhuis staat er nog steeds, evenals de bakkerij van de familie Meier aan de overkant van de straat, waar de kleinzoon van de toenmalige bakker het beroep nog steeds uitoefent.

Na de Duitse capitulatie in 1945 werd de padvindergroep een officiële vereniging en beschikte al gauw over een groot ledenaantal, maar de groep werd in feite in 1943 opgericht. Dit ging als volgt in z'n werk: iedere week kwam ons vriendengroepje bij elkaar op het schoolplein en deden oefeningen, gebaseerd op het boek “*Het verkennen voor jongens*” geschreven door Lord Baden Powell, grondlegger van de padvinderij, de huidige scouting. We hielden ons bezig met knopen leggen, wetten bestuderen, boeken lezen en plannen maken, natuurlijk vooral gericht op de periode waarin Nederland bevrijd zou zijn. Het boek van Baden Powell legde sterk de nadruk op eigenschappen als vaderlandslievendheid, hulpvaardigheid en onbaatzuchtigheid, moed, vindingrijkheid en organisatievermogen. Ofschoon een aantal zaken in dit boek achterhaald zijn, spelen de gepropageerde normen en waarden binnen de scouting nog steeds een belangrijke rol. Eén van de regels was bijvoorbeeld de plicht voor iedere padvinder om regelmatig een goede daad te verrichten. Bij ons spitste die zich toe op de vader van één van ons, Piet Drent. De heer Drent moest in Berlijn dwangarbeid verrichten. Onze goede daad bestond eruit – gezien het voedseltekort – hem wekelijks een stuk roggebrood te zenden in aanvulling op zijn toegewezen rantsoen. Dit werd zeer gewaardeerd, hetgeen wel bleek uit een voorval van vele jaren later, doch hierover later meer.

Vanaf het midden van de oorlog was er een tekort aan alles, voedsel, textiel, noem maar op. Er is weinig voorstellingsvermogen voor nodig om te bedenken dat wij onze bevrijders – de Canadezen – niet zouden kunnen ontvangen in keurige padvindersuniformen. Bovendien was de organisatie verboden en was er niets te koop. In familie- en kennisenkring werd dan ook driftig gespeurd naar attributen van voor de oorlog en dat lukte zowaar ook. Eén padvindershoed kwam uit Rotterdam, één was afkomstig van scheepswerf Niestern uit Delfzijl, loodgieter Cris Thieke zorgde voor de derde hoed en een welpenpetje kregen we van Jan Hooghoudt uit Groningen.

De padvinders – of scouts zoals ze tegenwoordig worden genoemd – dragen allen een das met bepaalde kleuren. Hieruit is af te leiden bij welke groep ze behoren. De kleuren van de das werd meestal om een bepaalde reden gekozen. Zo heeft de kleur van de “*De Trappers*” wel een heel aparte achtergrond. Zoals gezegd, was het textieltekort gedurende de oorlog problematisch. Toch had mijn moeder nog een paar stukken bruine en groene stof. De laatste was het grootst en zo ontstond een groene das met een bruine rand. De wekelijkse bijeenkomsten vonden plaats op de zaterdagmiddag. Wanneer wij, zoals in de wintermaanden, genoodzaakt waren binnen te blijven, kwam de vraag op: “Wat dan te doen?” Nu zestig jaar later, zal waarschijnlijk gelachen worden om de brave jeugd van toen. Beurtelings werd namelijk voorgelezen uit een boek, dat handelde over een Rotterdamse groep met de welluidende naam “*De Trappers*” en er zal weinig fantasie voor nodig zijn om te begrijpen dat in de zomer van 1945 onze groep deze naam overnam. Resumerend, 1943 werd het jaar van oprichting, waarbij in 1945 de naam “*De Trappers*” officieel werd verbonden aan de Scouting van Hoogezand-Sappemeer.

1e kamp, 1946.

Ons vijftal zat overigens niet met de handen over elkaar. Er werd nagedacht over wie de eerste leiders zouden kunnen zijn. Naast ons aan de Stationsstraat woonde de familie Pik, een gezin bestaande uit zes personen, twee zoons en twee dochters. De ene dochter Mattie had verkering met een jonge man die luisterde naar de naam Jan Buter – knap van uiterlijk en sportief in de omgang – die in onze ogen de aangewezen persoon was om aanstonds na de bevrijding de taak van padvindersleider op zich te nemen. Buter was gelukkig enthousiast en werd inderdaad de eerste na-oorlogse hopman. Als zijn assistenten werden later Schildkamp en Wiechertjes geïnstalleerd. Daarnaast twee leidsters voor de welpen: buurvrouw Annie Pik – zij was de zus van Mattie – en Titie Smit uit Delfzijl. De laatste was onderwijzeres in Sappemeer en had bemiddeld bij het verkrijgen van de padvindershoe van scheepswerf Niestern!

Op vrijdag en zaterdag 13 en 14 april 1945 werd Hoogezand-Sappemeer bevrijd door Canadese troepen en verbleven tankeenheden van “*Ford Carry Horse*” geruime tijd in ons midden. De slag om Delfzijl was nog in volle gang, waarbij de Canadezen bevoorraad werden vanuit Hoogezand. Het aandeel van “*De Trappers*” was daarbij het verlenen van assistentie bij het verladen van munitie en benzine.

Het was geen wonder, dat na de bevrijding de activiteiten enorm toenamen. De zaterdagmiddagbijeenkomst werd nu legaal gehouden en begon met vlaghijsen op het schoolplein. De hoge mast werd voor dit doel met drie tuigdraden vastgezet.

Destijds stond tegenover het station een vrij groot hotel – van Biessum – waarvan de kelder niet werd gebruikt. Deze ruimte werd het eerste clubhuis van de “*De Trappers*”. Het achter de kelder gelegen grasveld lag toen ongeveer een meter boven het maaiveld en op die plek werd in 1946 een groepsfoto gemaakt. De kelderruimte werd in de herfst van 1945 in gebruik genomen. Tot dan waren de bijeenkomsten op het schoolplein aan de Stationsstraat, later de Kees de Haanstraat. De precieze data zijn nog terug te vinden in de

1e kamp, 1946

1e kamp, 1946

eerste uitgave van “*De Wegwijzer*”, het maandblad van de vereniging. Het eerste exemplaar is bewaard gebleven, waarin overigens een verslag terug te vinden is van het eerste zomerkamp in augustus in de Scharlakenhof te Haren.

Ik kom nog even terug op het verhaal van het sturen van het roggebrood aan de heer Drent. De familie woonde in die tijd in Hoogezand aan de zuidzijde van het Winschoterdiep, dat toen Zuiderstraat heette. Vader Drent was zoals gezegd gedurende de oorlog als postbode dwangarbeider werkzaam in Berlijn en ontving van ons immers iedere week een roggebrood. Jaren later, zo rond 1980, werden wij als bedrijf door de handelsvereniging gevraagd luidsprekers langs de weg te plaatsen, zodat er muziek kon worden gedraaid gedurende een winkelweek. In het midden van de ongeveer anderhalf kilometer lange luidsprekersgroep werd een geluidswagen geplaatst die aangesloten moest worden op de netspanning. Ik kon toen tegen mijn zoon zeggen: “*ga maar naar dat huis, daar krijg je vanzelfsprekend netspanning*”: het was namelijk het huis waar de familie Drent (nog) steeds woonde.

Aanvankelijk was “*De Trappers*” alleen toegankelijk voor jongens, maar al spoedig ontstond een zeeverkenner- en een meisjesafdeling. Al gauw waren er meer dan 100 leden, animo genoeg!

In 1970 werd het 25-jarig jubileum gevierd. Men kon de open dag bezoeken en er vonden feestelijkheden plaats. Mijn eigen padvindersuitrusting had ik veel eerder aan een zoon van huisarts Buiskool uit Sappemeer gegeven. Toen ik deze open dag bezocht liet één van de daar aanwezige padvindsters mij een boekje zien met de mededeling: “*kijk meneer, dit is ons zakboekje*”. Ik bladerde erin en zag dat het mijn eigen boekje was. Ik heb het voor gezien getekend.

Scharlakenhof

Scharlakenhof

Armenzorg (3)

Frens Jonker

In de twee vorige afleveringen over armenzorg hebt u kunnen lezen dat begin 20^e eeuw armoede nog steeds werd gezien als “eigen schuld”. Langzamerhand werd de algemene visie enigszins “menschelijker.”

De armenzorg bleef evenwel het karakter houden van bedeling. De kerkelijke en particuliere instellingen bleven een belangrijke rol spelen bij de aanpak van de armoede.

Tegenwoordig is de sociale politiek van de overheid dusdanig marginaal dat voedselbanken (lees kerkelijke en particuliere instellingen) moeten bijspringen om de armoede in de samenleving te lenigen.

A. Een stukje contemporaine geschiedenis

Na 1945 is in ons land veel onderzoek gedaan naar armoede in de samenleving.

Wetenschappers als sociologen en economen besteedden veel aandacht aan dit probleem aan de onderkant van de samenleving.

Zo berekenden ze dat in 1962 13% van de arbeidersgezinnen en 16% van de zelfstandigen onder de toen gehanteerde armoedegrens leefden (vooral te vinden onder invaliden, chronisch zieken, bejaarden, werklozen en ongeschoolden). Na 1945 vormen de gescheiden vrouwen een nieuwe categorie. De aanpak van het armoedeprobleem werd professioneler en particuliere instellingen maakten gebruik van beroepskrachten.

In 1952 werd een speciaal ministerie van Maatschappelijk Werk (later C.R.M.) in het leven geroepen. *1

Sociale zekerheid werd een recht, opgebouwd in een aantal wetten o.a.: Kinderbijslagwet, uitgebouwd in 1951, 1963; Algemene Bijstandswet, 1963, Algemene Ouderdomswet, 1957; Algemene Weduwen- en Wezenwet, 1959.

Gezinsverzorging en bejaardenhuizen werden onderdeel van maatschappelijke zorg.

De verzorgingsstaat kreeg een gezicht, maar was dat voldoende?

B. De praktijk

Gedurende de jaren 1945-1970 werd ongeveer 25% van de staatsbegroting gebruikt voor sociale zorg.

Was het zo, dat tijdens de Franse tijd (1795-1813) in onze provincie weinig armoede werd geleden in vergelijking met de rest van het land (5% tegenover landelijk 25%). Gedurende de naoorlogse periode is de situatie duidelijk veranderd in het nadeel van onze provincie. Wat overigens opvalt, is dat het probleem van de armoede cijfermatig wordt behandeld. Er wordt precies aangegeven wat er onder armoede wordt verstaan. Wel worden verschillende definities gehanteerd van armoede (Zie o.a.: Wikipedia, Armoede monitor CBS enz.). Ook de werkgroep Arme kant van Nederland/ EVA werkt met cijfertjes.

Op den duur gaat het je duizelen, wanneer je je in die cijfers verdiept. Bovendien gaat het je voorstellingsvermogen te boven.

Toch maar een paar cijfers:

Medio jaren negentig hadden in Nederland 950.000 huishoudens een inkomen onder de lage inkomensgrens (= 15% van alle huishoudens).

7.8% van alle huishoudens (478.000) konden zich maar net redden. 213.000 huishoudens hadden een inkomen dat in feite onvoldoende was (3.5%).

Tussen 2001 en 2005 trad er een lichte verbetering op in de economie, maar het percentage (te) arme huishoudens bleef schommelen tussen de 3 en 4 %. *2

Kijken we naar de situatie in onze gemeente:

In 2004 had 12% van het aantal huishoudens (ongeveer 14.600 inwoners) een laag inkomen en 11% van de huishoudens leefde onder of rond het sociale minimum. Omgerekend gaat het in totaal om ruim 3000 huishoudens in onze gemeente die het niet al te breed hadden.*3

Uit cijfers blijkt, dat onze gemeente negatief afsteekt tegen het landelijke gemiddelde. In ogenschouw moet worden genomen, dat Hoogezand-Sappemeer de gemeente in de provincie was (en is?) met gemiddeld het grootst aantal allochtonen. Onder de “niet-westerse” inwoners is naar verhouding de armoede het grootst.

Ook nadien is de toestand binnen onze provincie niet verbeterd. In 2006 heeft de provincie Groningen het hoogste armoedecijfer van het land; 11.2% van de inwoners leeft onder de armoedegrens. Een zorgwekkende toestand, dat is ook de mening van de Groninger Provinciale Staten, die een onderzoek hebben gestart.*4

C. Voedselbanken

Door de eeuwen heen hebben particuliere instellingen zich ingezet voor bestrijding van armoede. Ook in onze tijd kunnen we daar niet zonder, want overheidszorg blijkt voor vele armlastigen onvoldoende. Het zijn de voedselbanken die de plaats van de vroegere diaconieën hebben ingenomen. En die, wat betreft de armenzorg, een niet weg te denken plaats in de samenleving hebben verworven.

Het idee van de voedselbank is ontstaan in 1999 in Rotterdam bij Sjaak en Clara Sies. Zij richtten toen de Stichting Minus Plus op. Die stichting stelde zich ten doel de “minnen” in de samenleving te ondersteunen met restgoederen van de “plussers”. Het echtpaar Sies was zelf uitkeringsgerechtigd en wist wat het betekende van een minimumbedrag rond te moeten komen. Naar hun mening moest het mogelijk zijn de (verborgen) armoede te bestrijden. Zij zetten de armoede af tegen de verspilling in de maatschappij.

In maart 2003 werd de Stichting Minus Plus omgedoopt tot de stichting Voedselbank.

Elders is het idee van de voedselbank overgenomen.

De stichting noordelijke voedselbank is statutair gevestigd in Meppel. Daar heeft zij een depot en uitdeelpunten van waaruit zij het hele noorden (Groningen, Friesland en Drenthe) voorziet.

Met behulp van voedseloverschotten van verschillende bedrijven wordt een voedselpakket samengesteld. Dit voedselpakket wordt maandelijks bij mensen afgeleverd, die onder het minimumniveau leven en die zich hebben aangemeld.

Mensen moeten zich dus zelf aanmelden en er wordt via huisbezoek nagegaan of men daadwerkelijk in aanmerking komt voor voedselpakketten.

De voedselbanken beschikken over medewerking van vaste leveranciers, die elke maand of kwartaal iets aanleveren.

Bij de voedselbanken spelen kerkelijk organisaties een belangrijke rol. Dit past dus duidelijk in de historische context. In noodgevallen kunnen armlastigen, die acuut hulp nodig hebben ook een beroep doen op de voedselbank in hun omgeving.

De voedselpakketten in zijn algemeenheid zijn bedoeld als noodhulp, niet als een extraatje. De grens, die de voedselbank hanteert, ligt op het niveau van een netto besteedbaar inkomen, dat men maandelijks nodig heeft voor voedsel en kleding. Die grens is precies vastgelegd en dezelfde waarmee het nibud (Nederlands instituut voor budgetvoorlichting) ook werkt. *5

D. Voedselbank Hoogezand-Sappemeer

Ook Hoogezand-Sappemeer heeft een voedselbank en is onderdeel van de voedselbank Oost-Groningen (gevestigd in Winschoten). De voedselbank valt onder de stichting Parel. De oprichting van de voedselbank vond plaats in 2005 en men startte met het helpen van drie gezinnen. Nu is het aantal voedselpakketten, dat aan behoeftigen wordt uitgedeeld, gestegen tot zestig. De uitreiking van de voedselpakketten, eens per maand, vindt plaats in de garage van de dominee van de Vredeskerk. Een plaats, die laagdrempelig werkt, volgens mijn informant, mevrouw Ankie Folkersma, die de functie bekleedt van coördinator intake. Intussen werken vijf kerken mee aan het project. Ook werkt de stichting nauw samen met de sociale dienst van de gemeente Hoogezand-Sappemeer, met Lentis (voorheen GGz Groningen), met het maatschappelijk werk, de gemeentelijke kredietbank en de thuiszorg. Er is een acquireur aangesteld, die adressen opspoort van leveranciers van producten. De stichting kan al rekenen op vaste leveranciers. Zoals drie warme bakkers, (waarvan één uit de eigen gemeente), een eierboer (die per maand 600 eieren levert) en een boer van het Hogeland, die voor aardappelen zorgt. Fruitkwekers uit Froombosch en Slochteren leveren fruit.

Heel goed contact wordt verder onderhouden met de Graanshuur, een kringloopwinkel met een missie, in Martenshoek.

Kerkgangers kunnen de stichting steunen met het deponeren van levensmiddelen in kratten, die in de kerk staan opgesteld. Ook wordt er op gezette tijden gecollecteerd. Bovendien krijgt de voedselbank Hoogezand goederen binnen via de voedselbank Groningen.

Naast de voedselbank heeft men ook een kledingbank en soms levert men meerdere dingen die mensen hard nodig hebben, zoals een fiets, een bankstel, gordijnen, een kinderwagen e.d. Tevens wordt hulp verleend in de vorm van kledingverstrekking.

Iedereen, die aan het door de voedselbank gestelde minimuminkomen voldoet, komt in aanmerking voor hulp, die beschouwd moet worden als noodhulp. Na verloop van tijd moeten de ontvangers zichzelf weer kunnen bedruipen. Hiervoor geldt in het algemeen een termijn van drie jaar.

Andere initiatieven in Hoogezeand zijn: “samen aan tafel”, die 1 keer per week een warme maaltijd serveert aan mensen, die in dezelfde doelgroep vallen. Dit is een project van de gezamenlijke kerken.

Rood gewoon, met hun “weggeefwinkel” en Humanitas die, indien voorradig, ook gratis kleding ter beschikking stelt.

In een gemeente als Hoogezeand-Sappemeer, met een hoog percentage buitenlanders, zou je verwachten dat allochtonen op grote schaal gebruik maken van de uitreikingen door de voedselbank. Volgens Folkersma is dat niet het geval. Ook het percentage ouderen dat voedselpakketten aanvraagt is klein.

In de stad Groningen kent men het armoedepact, waarbij sinds september 2007 tal van initiatieven gestart is om armoede in de stad te bestrijden. Meer dan 45 instellingen en organisaties hebben het armoedepact gesloten. Zo werken leerlingen van het Noorderpoortcollege samen met Het Leger des Heils aan warme maaltijdverzorgingen voor 150 dak- en thuislozen. Ook de voedselbank Groningen speelt in deze aanpak mee. *6

Met honger naar bed

Begin april jl. verscheen een boek, “Erwtensoepe in augustus”, vijftien verhalen van kinderen, die opgroeien in armoede (auteur Kees Opmeer). Het is een uitgave van STAMM CMO, het Drents Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Het gaat om waar gebeurde verhalen van kinderen, die met honger naar bed gaan, thuis geen verwarming hebben, tweedehands kleren moeten dragen, nooit op vakantie gaan, niet op een sportvereniging zitten en nooit uitgaan.

In Nederland, één van de rijkste landen ter wereld, leven 340.000 kinderen en jongeren onder de armoedegrens. Dat is één op de zeven kinderen, ongeveer vier in elke klas. *7 Uit een onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut blijkt eveneens, dat het aantal kinderen, dat in armoede leeft toeneemt. En dat onze gemeente in Nederland wat dit probleem betreft op de 19e plaats staat (Reiderland op plaats 7, stad Groningen op plaats 26). *8

Het is een triest gegeven dat armoede door de eeuwen heen een onuitroeibaar fenomeen is gebleken. Toch is het ook zo dat er ook door de eeuwen heen er steeds instellingen bestonden, die zich tot doel stelden die armoede te bestrijden.

In een maatschappij, waarin de verzorgingsstaat op haar retour is, accepteert men in feite dat armoede een gegeven is waarmee men maar moet leven en dat die maatschappij zelf maar voor oplossingen moet zorgen.

Noten:

1. Van Loon, pag. 232
2. www.gemeenten, Volkskrant, 6 febr.1997, themasites/armoedemonitor
3. themasites/armoedemonitor.....
4. www. Provincie Groningen.....
5. Dagblad van het Noorden, 2005
6. ibidem, 2008
7. www.stam.nl
8. Dagblad van het Noorden, 15/3/2008

Bronnen en literatuur:

- Allerlei websites
- Dagblad van het Noorden
- Volkskrant
- Voedselbank Hoogezeand (mevr. Folkersma)
- L. Frank van Loon, “Den armen gegeven”
- Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland 1784-1965, Meppel/Amsterdam 1984

t Grootste meer dat de pervinzie oeit had het: t Sapmeer.

Onderstaande tekst werd door de schrijver uitgesproken tijdens een rechtstreekse uitzending van het Radio Noord programma “Noordmannen” van zondag 10 februari 2008. De presentatoren liepen toen met hun gasten over de grens van Hoogezand en Sappemeer: de Kees de Haanstraat.

Koen Heidema

De noam van Sapmeer is duudelik veur wat betreft de betaikenis. t Sap van t hoogveen en hoogezand (hemelwotter/grondwotter) verzoamelde zok in dit bekken, wat dus aiglieks n haile grode ven was. Noamen as *Satersmeer* kinnen ie gewoon vergeten. Dat binnen de bedichtsels oet de 16^e/17^e aaiw, as schrievers oet dij tied t mooier moaken willen as t is. Sapmeer is doar gain oetzundern in. n Sater is n lutje duveltje mit puntoortjes en bokkepotten en komt oet de Pancultuur van Oost-Europa. Ie kinnen van mie aannemen, dat ons verre vraize veuolden doar noeit van heurd hebben, loat stoen dat ze doar n meer noar nuimd hebben.

As ie in olle tiden n wandeling om t Sapmeer hín moaken wollen, haren ie n haile tippel veur de boug. Gestél ie begonnen bie d inloot van t Siep*, zeg mor, woar tot veur ainege tied Rolpoal was, doar bie Spitsbaargen. Ie luipen din in oosteleke richten bie de Lodiek langs, tot aan Bovenhoezen (n gehucht aan de oostkaant van de Kniepsloan; der staait nog ain boerderijtje, woar mien bed-overgrootvoader Geert Haaidemoa en mien overgrootvoader Lammert Haaidemoa boeren wazzen, omstreeks eerste drijkwart 19^e aaiw). Vanóf dit punt luipen ie din in zuudelke richten, aan de westkaant van de Winkelhouk langs en din in n schune richten noar de westgrins van t Oosterpaark tot vlak veur t spoor. Hier draaiende ie din linksóf, in oosteleke richten tot aan de Lutherse kaarkstroat. En nou is t n kwestie van welke tied ie kaizen veur joen wandeling. As t *veur* de 15^e aaiw is, kinnen ie nait wieder. *Noa* de 15^e aaiw kinnen ie deurlopen tot veurbie de veenbörg Welgelegen en din boegen ie óf in noordoosteke richten noar de Joagerswiek en kommen ie bie joen oetganspunt oet, bie t Siep. De reden dat der verschil is tussen de 14^e en 16^e aaiw, zit hom in t fait dat t Klaaine meer en t Sapmeer tot de 14^e aaiw mit n soort vlezzenhaals mit mekoar verbonden wazzen. In de loop van de 15^e aaiw gruide en slibde dij as eerste dicht (loater volgende de baaide meren). In t jongste scenario haren ie din roem 10 drijkwart kilometer óflegd.

Dat t Klaaine meer zok loater van t Sapmeer ófzunderd het bliekt oet de noam. “Klaain” is n hollandisme. In t old-vrais was dat *littik* en int old-saksisch luttek . As dij ófschaiden eerder ploatsvonden haar, haar dizze plas “Lutteke-meer” *haiten*. t Sprekt vanzulm, dat n wandeling om t Klaaine meer n stuk kórter was. Loaten we zeggen dat ie begönnen bie de kruzen van Kaalkwiek en Vosholen. Vandoar lopen ie mit n grode boog in zuudoosteke richten tot aan de “knik” n Börkonnij. Vanóf hier goan ie din in noordoosteke richten tot t “knikje” in Tripskonnijsterdaip. Vanóf hier in n west-noordwesteleke schune lien noar

t Klaainemeesterstroatje, ten zuden van t spoor. As ie vanóf hier in n rechte lien teruglopen noar joen oetgangspunt, binnen ie rondom t Klaaine meer kommen en hebben ie n klaaine 6 kilometer wandeld.

Vanoet t Sapmeer ontsprongen nóg twij wotterlopen, noast t Siep. De eerste was n wottertje dij stoef bie t Siep ontsprong en aan de zuudkaant van de Baggerputten bie Slochter langs luip tot aan de Olle weg (tussen Slochter kaark en Stootshörn) en vandoar in de richten van de Hoofdweg, dij hai passeerde zo'n beetje tussen Fraeylemoabörg en kaark in. Vanóf hier luip dit stroomke in de richten van haalverwege "t Lutje Bos", woar ter plekke nog altied n vrij daibe koele in de loan zit. Deur de aanleg van t Slochterdaip is t stroomke nait verder te volgen en wie waiten ook nait hou of e haiten het. De daarde van de drij "verloaten" is de Roeten AEij. (Roeten AEij dankt zien noam aan t old-vrais "rutbia", wat murmelen of roezen van wotter betaikent). Dizze ontsprong tussen Siep en de tegenswoordege Laangewiek in en stroomde in de richten van Froombosch tot vlakbie de Roetenbörg en iets ten noorden doarvan muik-e n bocht noar links en vervolgens weer n bocht noar rechts. Tussen dij baide bochten kwam de *Muggenbeek* der bie (dizze leste kwam van t Foxholstermeer (dij dou nog gain meer was, moar n stuk van de Schaarmer AEij) en kronkelde bie Foxham langs (n stukje volgt hier t olle *Winschoterdaip* dij loop; vandoar dij slinger bie Maartenshouk), vervolgens die bie t Sapmeer langs noar Bovenhoezen – van hieróf noar Boetenhoezen en din noar t eerde aangeven punt in de Roeten AEij. Vanóf de twijde bocht hait de Roeten AEij din *Scald* of *Sceld*, wat zoveul beduut as "beschaarmer". Tegenswoordeg nuimen wie dit de Olle- of Slochter AEij. Bie *Diurarsdasrip* [riep = raan; *Duurswoldraand*] (Luddeweer muik dit Schild en ziedaarm, dij óók Schild nuimt wer (Ófwotternskenoal) en de noamgever is van t loater ontstoane *Schildmeer*. (Oorspronkelk beston dit meer allaiind oet t oosteleke gedailte, wat *Remaldemeer* nuimt wer – dizze noam slagt woarschienlek op n mansnoam). Even veurbie Luddeweer kwam de *Schaarmer AEij* (vanoet t Westermeer) der bie en gezoamelk gingen zai as Schild noar *Woltersum*. Hier muik hai n ziedaarm dij *Koaterbaals* haitte. Vanóf hier wer de stroom *Fivel* nuimt (van n vrais telwoord "fifel" = vaaiervierde – dit slagt woarschienlek op vaaiervierde *fiefendellen*, = n onderófdailen van n *fiouerdel* [vierendeel] d.i. n rechtsgebied). Bie *Widdewierum* (oldmanstieds *Wibadaskericun* en *Wierum*) boog-e óf in de richten van *Gerlevisweritha* (Garrelswear) en vandoar as *Eems* of *Delle* noar *Faarmsum*, mit n ziedaarm noar *Henrikaskericun* (de ófgroaven wierde van *Ten Post*). Vanóf hier noar *De Weer*, woar hain ziedaarm mui dij óók *Eems* of *Delle* nuimt wer. Oeteindelke mondde de Fivel eerst bie Oethoezen en loater as *Tjariet* oet op t Wad. Oet t veurgoande bliekt dat t Sapmeer hail wat mínsken van drinkwotter veurzain het. Hai was de "levengever" veur n groot dail van Fivelgo.

Dichtgruien en verdrögen: = törf!

Over hou daip t Sapmeer was kin k joe gain oetsloetsel geven. Slim daip zel-e nait west hebben en messchain dat-e summers wel gedailtelek dreug vol. Doardeur kon ook de vlezzenhaals mit t Klaaine meer volledeg dreugvallen en wazzen baide meren allaiind nog deurn wottertje mit mekoar verbonden. Zo'n wizzelnd wotterniveau het tot gevolg dat

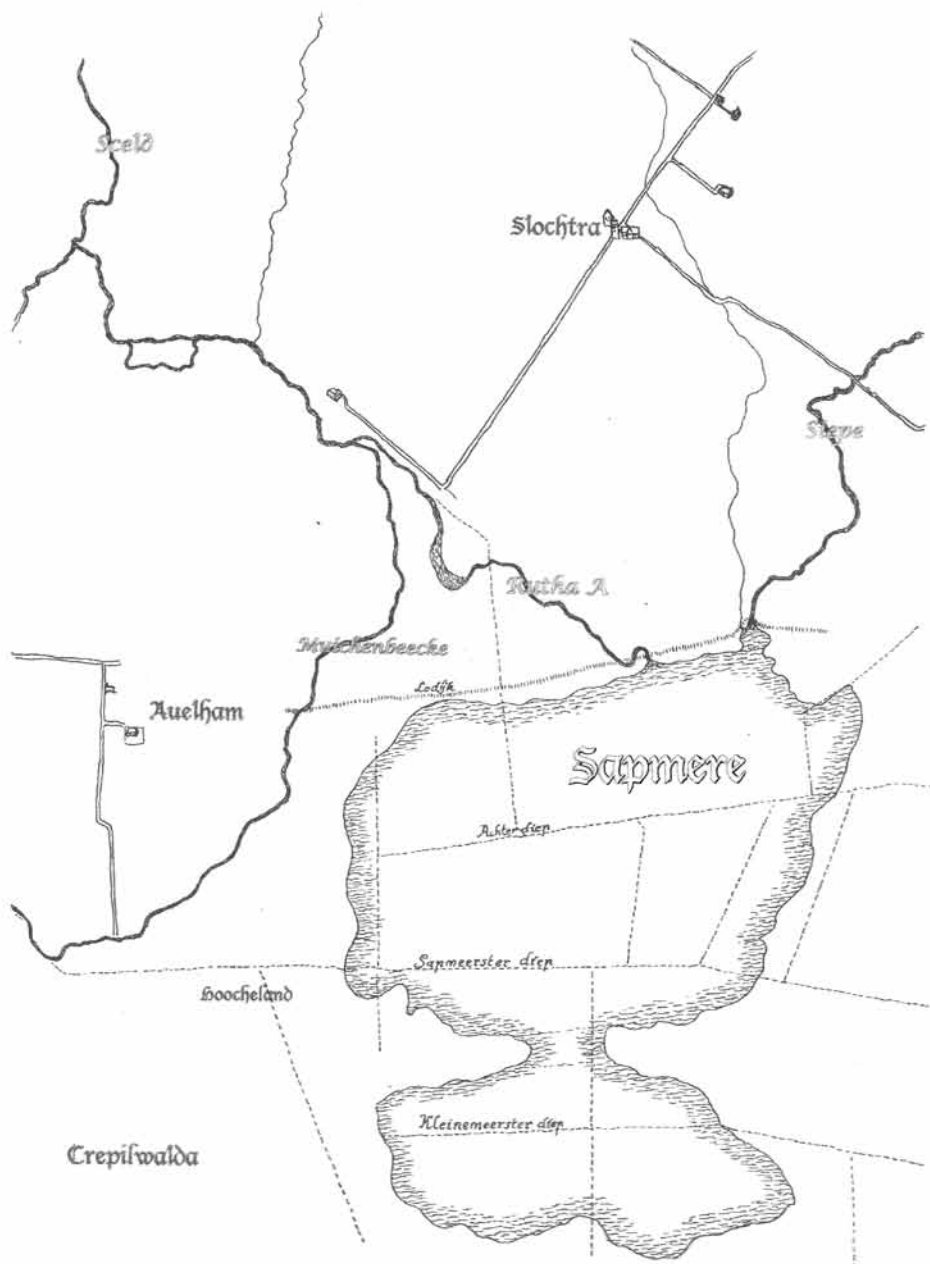
der veul bodembegruiens ontstoan, veuraal as t wotter van zaandgrond ófkomt en dus biezunder helder is. Stoareg-aan gruiende baide meren dicht en veraanderden in moerazzen. Zukswat is n proces van aaiwen. In zo'n laankdureg proces ontstaat t örf. En dit was in de loade Middelaaiwen n toverwoord. As in t begun van de 16e aaiw t Sapmeer aiglieks hailemoal dreugvallen is, wordt t plan opvat om de t örf oet t meer te hoalen en mit meulens (in dit geval t jaskers) de boudel dreug te moalen. Hiertou wordt der van óf de inloot van t Siep aan de noordkaant n diek aanlegd - de Lodiek ["*lodia*" is t old-vrais veur aanklaiden en is van "*lôd*"= klaid] dij t löskommende wotter tegenhollen mout. Dizze diek is din (en nog aait) de gríns mit de Slochter Heerliekhaid (tegenswoardeg gemainte). Aan de zuudkaant is zo'n diek nait neudeg, omdat t hier hoog genog is. Van oost noar west worden der in t Sapmeer twij kenoalen groaven (*t Achterdaip* en *Sapmee(r)sterdaip* en ain in *t Klainemeer: t Klainmeersterdaip*, woar tegenswoardeg *Vosholen* ligt. [vos= van old-vrais "*fucht*" wat vocht betaikent; denk ook aan "*Fuchthol*" (m) = t vochtege aailaad: *Foxhol*, "*Fuchthem*" = t vochtige haim: *Foxham*].

De t örfkoavels worden hoaks op dizze daipen groaven en veraandern in *weren* of opstrekende heerden. Per twij weren wordt der n *wiek* groaven, om t t örf óf te voeren. De laankste van dizze wieken hait (hou is mögelk) *Laange wiek!* "*Wiek*", zoas in *Joagerswiek* duut nait op n buurt, zoals in t Hollands, moar op zo'n gegroaven wotter. De wieke van Joager. Loater wordt t Sapmeester daip deurgroaven noar Zuudbrouk en vandoar noar Winschoot. Hai hait din *t Winschoterdaip*.

t Koartje dij ik hier bie moakt heb, is aan d haand van n koart van Cornellis Edskens oet 1648: Sappemeester caerte met omliigende veenschedingen ende raeyengen" (Ara, afd. Kaarten en Tekeningen, VTH 3082) Hierop is t grootste meer dat de Ommelanden oeit had het, nog duudelik te zaain.

* De noam van t Siep is van t old-vrais veur zachtjes stromen: "*sípia*"(Nederlands: sijpen). Dit vertelt ons, dat der nooit veul wotter tougelieks deur t Siep ging. Aan t Siep lag de nederzetten *Ludibrunkircun* (bie de bocht van de tegenwoardege Noordbrouksterweg. – Dizze nederzetten is in de 14^e aaiw verzopen deur ain van de veule wottersnoodrampen oet dij tied). Der wordt altied zegd dat de *Hondshalstermoar* de veurtzetten van t Siep is (loater was dat ook zo) moar bie nauwkeureger beschaauwen zaain ie, dat veurbie Veendiek tussen Sibboeren en Noordbrouk, t Siep in noordeleke richten ófboog. Dit stuk (tot aan de Opmaiden) haitte *Wildonba* (de Wilde AE) woar Wilderhof zien noam aan te danken het (Wildon A haitte "*wild*" vanwege zien grillig meanderpatroon). Van óf t Lutje Maidhoestermeer haitte t riviertje *Ottarfliathon* (Ottervliet), woar Oterdum (*Ottarfliathonhem*) zien noam aan dankte. Hier mondde t stroomke oet in de Eems. t Siep haitte loater *Siepsloot*, dou haile stukken rechtgroaven wazzen en t wotter ook smaller moakt was.

Kaart Cornelis Edskens, 1648.

Geschiedenis van Struvé (deel 1)

Frens Jonker

In Pluustergoud nr. 25 (juni 2007) werden Reg en Kina Coops geïnterviewd door Okkie Smit. Het resultaat was een interessant verhaal, dat enige uitbreiding verdiende. De heer en mevrouw Coops konden zich daarin vinden en stelden hun archief beschikbaar.

In de eerste aflevering gaan we de voorgeschiedenis na van het “logement”, dat jarenlang dienst deed als gemeentehuis en uiteindelijk de naam kreeg van Struvé. Daarbij komt de problematiek rond het “gemeentehuis” (1811-1885) aan de orde en bestuurlijke vernieuwingen uit de Franse tijd.

Inleiding:

In 1795 kwam een einde aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en begon de Franse Tijd.

De Franse Tijd duurde tot 1813 en wordt onderverdeeld in: de Bataafse Republiek (1795-1806), het Koninkrijk Holland (1806-1810) en de Inlijving (1810-1813)

Op bestuurlijk gebied werd een groot aantal vernieuwingen ingevoerd. Een en ander betekende dat er een einde kwam aan de macht van de stad Groningen over de Ommelanden. Verdere bestuurlijke veranderingen:

Op 1 mei 1798 kwam er een grondwet tot stand, die een einde maakte aan de provinciale soevereiniteit. Er werden 8 departementen gevormd, de oude provinciegrenzen werden vervangen *1

De provincie Groningen werd verenigd met Westerwolde (gedurende de Republiek Generaliteitsland) en Friesland (behalve het zuidoostelijk gebied) en een deel van Noordelijk Drenthe. Het gebied kreeg de naam van departement van de Eems. Leeuwarden werd de hoofdstad. Het departement werd verdeeld in zeven ringen, die elk vertegenwoordigd waren in het departementale bestuur. De ringen waren weer verdeeld in gemeenten van ongeveer 2000 inwoners. Deze gemeenten werden gevormd door samenvoeging van kerspelen (kerkelijke gemeenten/parochies).

*2 De nieuwe indeling van de Bataafse Republiek in acht departementen

De gemeenten hadden slechts administratieve bevoegdheden.

In 1808 werd weer een nieuwe bestuurlijke organisatie ingesteld. De gemeenten werden vervangen door “mairies” of “communes”. Aan het hoofd van de mairie stond de maire, bijgestaan door een adjunct-maire en municipale raden (voorloper van burgemeester, wethouders en gemeenteraad). *3

*4 De nieuwe departementale indeling v.h. Koninkrijk Holland

*6 Nederland als onderdeel van het Franse Keizerrijk

De commune Hoogezand bestond uit: Hoogezand, Sappemeer, Kleinemeer, Windeweer, Lula. Westerbroek werd ook een commune, samen met Engelbert, Middelbert, Norddijk en Kropswolde.

Na de Inlijving (vanaf 1810) veranderde er ook weer van alles. De departementen veranderden weer van naam en grondgebied. En ook de gemeenten veranderden soms van oppervlakte. Zo werden Hoogezand en Sappemeer gescheiden, Westerbroek werd als zelfstandige gemeente opgeheven. Bij Hoogezand hoorden Westerbroek en Kropswolde.

Windeweer en Lula vormden ook een gemeente.*5

Langzamerhand ontwikkelde de ambtenarenstaat zich; de ambtenaren werden benoemd en betaald. Niet als gedurende de Republiek, toen de baantjes werden gekocht of geërfd. Alleen de maire bleef onbezoldigd. Waardigheid was zijn beloning. De maires op het platteland zaten regelmatig met de handen in het haar; steeds weer weden ze opgezadeld met vragenlijsten en onderzoeken naar allerlei kwesties. Administratieve ervaring ontbrak en van nauwgezetheid was ook geen sprake. *7

Het jaar 1813

Napoleon verloor de slag om Rusland en nadien de slag bij Leipzig. De Franse Tijd was voorbij. In november 1813 vertrok de Franse prefect uit Groningen inclusief de Franse troepen, zonder het bestuur officieel over te dragen.

Kozakken verschenen om definitief een einde te maken aan de Franse bezetting. In de stad Groningen werd nogal lauw gereageerd. Nergens vlaggen en nergens kreten van “Oranje boven”. *8

In onze gemeenten (Hoogezand en Sappemeer) wapperden wel vlaggen op huizen en schepen. Klokken werden geluid. De Kozakken kwamen ons bevrijden! Onrustig was het trouwens wel, er dreigden plunderingen door “knechten” uit de omgeving, maar het slechte weer bracht uitkomst. Bovendien was het donkere maan. Ook de Kozakken lieten zich niet onbetuigd.

Toen de doopsgezinde predikant Gorter een dankdienst (14 jan. 1814) wilde organiseren, viel de belangstelling op die dag dusdanig tegen, dat de dienst in de “kerkekamer” kon plaatsvinden. *9

Opmerkelijk is, dat Delfzijl, als laatste bolwerk van de Fransen, later capituleerde dan Parijs zelf. De Franse opperbevelhebber in Delfzijl wilde niet geloven dat de keizer zich had overgegeven en afstand had gedaan van de troon. Bij zijn terugtrekking uit Delfzijl, met vliegend vaandel en slaande trom, riep hij: ”Vive l’empereur!”. *10

Herstel en Restauratie;

Koninkrijk der Nederlanden, koning Willem I, 1814-1840

Collaboratie kwam in het woordenboek anno 1814 niet voor. Men stapte rustig over van het Franse naar het Oranjekamp en dat gold van hoog tot laag. Zo bleef Tidde Jans Blaauw, maire vanaf 1811 ook schout na 1814.

Natuurlijk kwamen er nieuwe grondwetten (1814/1815); daarin werden o.a. de samenstelling en de taak van provincie- en gemeentebesturen in het algemeen vastgesteld. De eenheidsstaat bleef gehandhaafd. Provinciale grenzen werden weer van voor 1795 met dien verstande, dat Westerwolde bij de provincie Groningen bleef ingedeeld.

Aan het hoofd van de provincie kwam een gouverneur met daaronder colleges van gedeputeerden en provinciale staten. Het zwaartepunt van het provinciaal bestuur lag bij de gouverneur als vertegenwoordiger van de koning.

De gemeenten bleven ook in stand. In grote steden werd de “maire” burgemeester, ten plattelande werd de “maire” schout (Reglement. 1819).

De schout werd bijgestaan door gemeenteraadsleden. Het aantal leden varieerde van 3 tot 9. Twee van hen stonden de schout bij als assessor (letterlijk bijzitter in feite voorloper van de wethouder).

In 1825 werd de naam schout vervangen door burgemeester.

Nieuwigheden, die uit de Franse Tijd gehandhaafd bleven waren o.a.: de rechterlijke macht, het notariaat en de burgerlijke stand. Ook het onderwijs bleef in handen van de burgerlijke overheid.*11

Het probleem van de gemeentehuizen

Met de instelling van de gemeenten moest ook voor huisvesting worden gezorgd. Veelal werd er onderdak gezocht in bestaande panden.

Pas in 1885 kreeg de gemeente Sappemeer een eigen gemeentehuis.

Tussen 1811 (in dat jaar werd Sappemeer immers losgekoppeld van Hoogezand) en 1885 moest het huisvestingsprobleem opgelost worden.

Volgens J.J. Perdon, gemeentesecretaris te Sappemeer in de jaren twintig, is het waarschijnlijk dat ten tijde van schout/maire Blaauw kantoor werd gehouden in een huis bij de Borgercompagniesterbrug, in het huis dat thans (1928!) café Dijkhuis is. Ik heb dit niet kunnen natrekken.

Dat een deel van een café of een logement afgehuurd werd en ingericht tot secretarie was niet bijzonder. Ook in de gemeente Hoogezand is het gemeentehuis lange tijd gevestigd geweest in het pand, dat we nu kennen als hotel Faber.*12

In een artikel in het “Nieuwsblad” (voorloper van de Regiokrant), van 31 augustus 1968 wordt de problematiek van de gemeentehuizen te Sappemeer behandeld. Het artikel werd ondertekend met de letters O.A.M.W.H. Achter deze letters gaat m.i. de naam schuil van de heer Hartong, toentertijd archivaris te Groningen en woonachtig in Hoogezand-Sappemeer. Hij zegt daarin o.a. het volgende: “In 1798 woonde in het pand, dat vanaf 1885 het gemeentehuis wordt, ene Helmer Seygers. In het jaar 1805 verkocht Seygers zijn huis aan Jacob Folgerts. Het huis werd toen als volgt omschreven: “Een huis met deszelfs heemstee, staande en gelegen te Sappemeer, noordkant no. 45, let. B, stadsgrond hebbende de Kosterkamp ten noorden, Jan H. Woldring ten oosten, de Heere Wech ten zuiden en Hartoch Levi en verkoopers ten westen tot naaste zwetten”. De Noorderstraat heette toen dus Heere Wech.

Genoemde Folgerts overleed en zijn vrouw hertrouwde met Geert Doedens Kleve.

Volgens archivaris Hartong was het gemeentehuis in zijn huis gevestigd. Hij zegt: ...dat blijkt uit het feit dat er verschillende zaken in zijn huis werden afgehandeld, die later in het gemeentehuis plaats vonden, o.a. opgave van bezittingen voor de belastingen. Dat klopt inderdaad, want op donderdag 4 juni 1812 komt een opdracht aan de ingezetenen om opgave te doen van welke oppervlakten land bebouwd zijn met gras, graan e.d. De gegevens moesten worden ingeleverd ten huize van G.D. Kleve. *13

In 1818 worden in passages in uitgaande brieven van de gemeente de naam Geert Doedens Kleve genoemd: “Hij heeft de voornaamste herberg en bewoont het gemeentehuis, hij ver-
koopt brandewijn, jenever en wijn.”

Tot 1 januari 1822 was het gemeentehuis in zijn huis gevestigd en het zal tot 1885 duren voor er weer een gemeentehuis in komt.

Geert Doedens Kleve verkoopt in 1828 zijn logement aan Jan Hendriks Keizer. Op zijn beurt verkoopt die het weer aan Halbe Hendriks Kool in 1831: “bij behoorlijk geregi-streerde koopacte op den eersten Mei achttien honderd eenendertig verleden voor Meester Johannes Wybrandus Wilhelmus Wens destijds Notaris risederend te Sappemeer”...

Halbe Kool op 57-jarige leeftijd en een jaar later verkocht zijn weduwe Aaltje Jans Kalkema via een publieke verkoop het logement met bijbehoren.

•• Mr. C. HARTMAN BUSMANN, Notaris te Sappemeer, zal, op **Dingsdag** den 6 Januarij 1852, des avonds te 6 uur, in na te melden Behuizing, publiek te koop presenteren:

 Eene **BEHUIZING**, waarin sedert jaren met goed gevolg het beroep van **LOGEMENTHOUDER** en **TAPPER** is uitgeoefend, met **SCHUUR**, **STALLING**, **ERF**, **TUINEN** en **LAND**, zamen groot 50 Roe, 50 El, staande te Sappemeer, Noordzijde aan den publieken Rijkweg, in eigendom bewoond door de Weduwe **HALBE H. KOOL**, waar bij tevens in gebruik is de **SCHOOLKAMP**, groot 19 R., 40 E., daarachter gelegen, doende jaarlijks aan de Gemeente Sappemeer tot plaatsgeld *f* 5—75.

De Kooper kan *f* 2000 naar 4 pCt. beleend houden.

Mr. C. HARTMAN BUSMANN.

Zaterdag 27 december 1851, uit: “Courant voor het arrondissement Winschoten. Algemeen Nieuws en Advertentieblad”. *14

De nieuwe eigenares werd Wilhelmina Star Lichtenvoort, weduwe van luitenant-generaal George Maurits Busmann. Zij was de moeder van de tweede burgemeester van Sappemeer, Christiaan Hart Busmann (1825-1850).

In de koopacte gaat het om de volgende percelen (kadaster 1832), Sectie B, nummers 190-191 en sectie B, nummers 168-169. Met alle bijkomende verplichtingen, aan de gemeente Sappemeer jaarlijks plaatsgeld een bedrag van f. 1,87 1/2 en aan de stad Groningen een huur van f. 1,25 per jaar. Perceel 1 werd verkocht voor vierduizend gulden en perceel 2 bracht drie honderd gulden op.

In 1885 werd dit perceel aan de gemeente verkocht en werd het gemeentehuis tot 1949.

Vanaf 1822 werd het gemeentehuis verplaatst naar het huis van Tidde J. Blaauw, de eerste burgemeester (schout).

Ondergeteekene Schonev. Mikholmina, Staas
 Lichtenvoort, verzuime van den Luitenant
 Generaal George Maurits Busmann,
 Constaten beroep te Sapponee, voorachtig
 met deze by desen te maathigen van Meer
 Tonny J. Venema, W.ing. G. von, Gemeente-
 wethanger zorende te Sapponee en op
 manen van te kopen het vastgoed van
 de verzuime Halbe Henrick G. Hood te
 Sapponee, hetwelk op den 2^{den} desden weder
 publiek en verkocht worden voor
 de van den prijs, al ik hem heb op-
 gegeven, alder belofte van goetkeuring
 en handeloos holding. Sapponee den 6
 Januarij 1852.

W: Star Lichtenvoort

Koopacte of Koopopdracht. Volmacht mevr. Star Lichtenvoort aan Tonny Venema voor het kopen van het vastgoed Kool

1. Een huis, vijf en half groot, vijfde verdieping, staande en gelegen te Sapponee
 men wettig de op den 1sten van de 190 en 191 van de
 gemeente bekend in Sectie B nummer 190 en 191 van de
 jaarlijks aan de gemeente Sapponee te betalen conyale
 taxen taaklijc en een halve Cent op het Stiegter der Phat gel
 den bekend onder nummer 45 letter B en

2. Een huis in een konyje land, groot vijfde verdieping, vijfde
 alder grootte van het vorige nummer, by het kadastrale
 al van de 1sten van de 190 en 191 van de 185 en 191 by de
 in de gemeente der waeren van de stad Groninger, bekend onder
 Sapponee nummer 45 van de jaarlijks aan de stad wit
 naar conyalen vijfde verdieping Centen

In 1825 kwam de nieuwe burgemeester, de eerder genoemde Chr. Hartman Busmann en in 1827 werd het logement van Jan Luitjes van Calcar het nieuwe gemeentehuis en dat bleef zo tot 1885.*15 Het gaat hier om het logement, dat we kennen als hotel Struvé.

Ultrave van M. Roukes, Sappemeer.

Gemeentehuis 1855

Gelet op het Koninklijk besluit van den 9 September 1882, no. 86,

Verklaart, dat daarbij aan de gemeente Sappemeer is verleend het wapen hieronder in zijne kleuren en metalen omschreven en geteekend; zijnde een doorsnede schild, het bovengedeelte van sinopel beladen met een ploeg van zilver, het benedengedeelte van zilver met drie golvende faassen van lazuur, het schild omgeven van het randschrift „Gemeentebestuur van Sappemeer”.

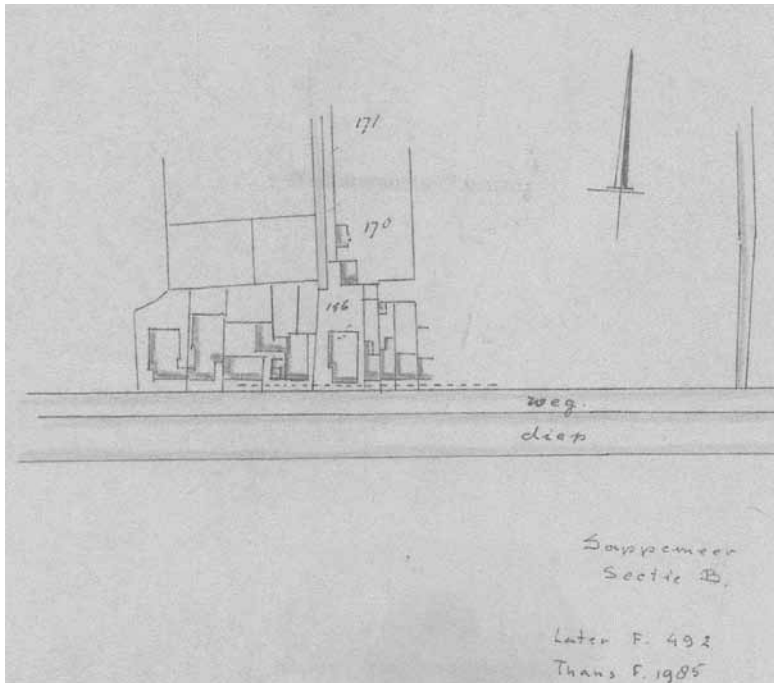
Gedaan te 's Gravenhage den 30 September 1882,

De Minister van Justitie,
A. E. MODDERMAN.

Ieder jaar werd met de gemeente een huurcontract afgesloten. Er werd precies aangegeven welk gedeelte van het pand verhuurd en welke extra werkzaamheden verricht moesten worden:

- kamerruimte aan de oostzijde, gebruikt als gemeentelokaal tot het houden van vergaderingen en “kommissien” van het Plaatselijk Bestuur en de “zeters”.

*Kadasternummer
Struvé*

- het verrichten van allerlei werkzaamheden door de Burgemeester en secretaris, assessoren en gemeenteraden.
- bergen van het archief
- het doen van ijk en wederijk door de arrondissementsijker
- het houden van zitdagen door de plaatselijke ontvanger
- gezorgd moet worden voor verwarming en kaarslicht.

Opvallend is, dat de huurcontracten jaarlijks werden afgesloten, vrijwel identiek, alleen de adressen (nummers) van het logement veranderden nogal eens, van letter B nr. 22 naar B 25 en letter A nr. 49. *16

Kort na de dood van Jan Luitjes van Calcar (1842) werd Augustinus Tammes ten Cate de nieuwe logementseigenaar. Hij trouwde met de weduwe van Jan Luitjes. Als logementshouder/tapper verdiende men dubbel aan de gemeente. Men verhuurde een gedeelte van het pand en verder verdiende hij aan de verstrekte consumpties. Zo schonk hij op 20 februari 1850 (raadsvergadering): voor 10 personen thee, 2 flessen wijn (f. 4) Op de vergadering van 12 maart: voor 8 personen thee en 3 flessen wijn (f.4.60) *17

In 1863 doet Ten Cate zijn logement over aan J.W. Struvé. De naam “Witte Linden” werd veranderd in “Hotel Struvé”. Daarover in de volgende aflevering meer.

Noten:

1. Formsma, Van patriottisme naar liberalisme, pag.425 e.v.
2. Kroniek, pag. 622
3. Formsma, Van Patriottisme naar liberalisme, pag. 435 e.v.
4. Kroniek, pag. 636
5. Bos, 50 jaar Hoogezand-Sappemeer, pag. 14
6. Kroniek, pag. 640
7. Formsma, Van patriottisme naar liberalisme, pag. 437 e.v.
8. ibidem, pag. 439
9. Smid, Oud Hoogezand en Sappemeer in woord en beeld, pag. 83-84
10. Formsma, Van Patriottisme naar liberalisme, pag. 441
11. ibidem, pag. 442-445
12. Perdon, De burgerlijke gemeente Sappemeer, pag. 49
13. G.A.H.S. Register van publicaties 1811-1900
14. Archief Familie Coops
15. ibidem
16. G.A.H.S., Notulen gemeenteraad Sappemeer
17. Nieuwsblad 31-8-1968

Bronnen en Literatuur

Gemeentearchief van Hoogezand-Sappemeer

Nieuwsblad

Archief familie Coops

Groninger Archieven

Gedenboek Hoogezand en Sappemeer 1628-1928, Hoogezand, 1928, hieruit: J.J. Perdon, De burgerlijke gemeente Sappemeer.

Historie van Groningen Stad en Lande, onder redactie van dr. W.J. Formsma e.a. Groningen 1976; hieruit De Nieuwe Tijd tot 1940; dr. W.J. Forsma; Van patriottisme naar liberalisme 1795-1848.

50 jaar Hoogezand-Sappemeer, eindredactie K.G.Bos, Hoogezand 1999.

Oud Hoogezand en Sappemeer in woord en beeld, L.Smid, Hoogezand, 1975.

Kroniek van Nederland, Amsterdam/Brussel 1987.

The Rakes

Een 'legendarische' Rythm and Bluesband uit Hoogezand - Sappemeer

Jan Pekelder

Op 18 januari 1964 nemen drie van eeuwige roem dromende jongens, het besluit om in navolging van de Stones en de Beatles in Engeland, ook in Sappemeer een band op te richten. Jan Meindert Edzes, Erik Kupers en Jan Pekelder gingen enthousiast aan de slag. Al spoedig verscheen er een 'haasje' in de plaatselijke krant waarin een drummer werd gezocht om de band te completeren. Helaas kwam er geen enkele reactie. Ondertussen werd er gerepeteerd en besloten om Jan M. op drums te zetten en op zoek te gaan naar een basgitarist. Op de geplaatste advertentie komt 1 reactie. Ansje de

Munck uit Sappemeer laat middels een leuke brief weten dat ze er wel voor voelt om als gitariste toe te treden tot de band. Uiteindelijk blijkt dit toch niet de oplossing te zijn en modderen de 'drie musketiers' rustig door. Folders van versterkers (Philips Hi FI), drumstellen (Sonor) en gitaren (Fender) worden driftig bestudeerd maar zonder het benodigde geld bleef het voorlopig bij kijken en oefenen met de drie oude radio's als versterkers. Maar in maart wordt er toch een drumstel gekocht, f 212,50. Voor die tijd een behoorlijk bedrag.

De zoektocht naar een gitarist leidt via Moos Wasia en Peter Struik uiteindelijk naar Frank Wasia, die in augustus toetreedt tot de band in oprichting.

In de voorafgaande maanden werd met een viertal (Richard Boogerts, Tineke Kupers, Lita Ahoys en Mienieke Mulder) als zanger(es) geoefend, maar besloten wordt dat Jan P. de basgitaar inruilt voor de zangmicrofoon. Als er eind september nog steeds geen basgitarist is gevonden valt hun droom in duigen en wordt de band, ondertussen bekend als "The Jimmy Lifters", opgeheven.

Echter op 12 januari 1965 komt van de familie Edzes het verzoek om in februari op te treden op een personeelsfeest van Hooites Beukema. Frank, Jan P., Jan M. en Erik pakken de draad weer op. Met een geleende geluidsinstallatie van de Ventunes en de Vampires vindt op 25 januari het eerste optreden plaats van The Jimmy Lifters! Van het verdiende

geld worden drie luidsprekerboxen van de Vampires aangekocht voor het bedrag van f. 50,-.

In februari 1965 krijgt de band zijn vaste zanger, als Harm Vos uit Hoogezand zich meldt. In het begin een ramp als zanger maar, met de flair en uitstraling van Mick Jagger, blijkt hij al snel een zeer welkome aanwinst voor de band. Tijdens een optreden in Struvé, op het jaarfeest van het Aletta Jacobs Lyceum (alle bandleden zijn leerling op deze school) met geleende versterkers en boxen van de Ventunes, moet de band al na anderhalf nummer het podium verlaten. Het, onder leiding van Kobus Oosting en Gerrie Schaank opgezweepte HBS-publiek, bracht het complete docententeam tot wanhoop. Waarna de toenmalige directeur dhr. Mabelis persoonlijk de stekker uit het stopcontact trok, daarmee de band tot zwijgen bracht en vervolgens het feest voor beëindigd verklaarde.

De toon was gezet en de 'roem' lonkte!

Met de langzaam opgebouwde eigen muziekinstallatie (die het veelvuldig liet afweten), leek het verstandig om er iemand bij te hebben met technische kennis. Die meldde zich in maart in de persoon van Theo Feenstra. Als technische man al gauw één met de bandleden en altijd en overal aanwezig.

Vanaf dat moment gaat het snel. Het eerste optreden buiten de eigen dorpsgrenzen, in Wijster, stelde muzikaal nog niet zo veel voor, maar publicitair was het een voltreffer. Op de terugweg 's nachts, in de buurt van Zeegse, krijgen de jongens met hun gehuurde volkswagenbusje een frontale botsing. Gelukkig zijn er slechts lichtgewonden. Maar de

volgende dag kopte het Nieuwsblad van het Noorden “**Groninger Pop-groep botst frontaal op tegenligger op brug in Tynaarlo**”. Hiermee is de naam definitief gevestigd met als direct gevolg: een contract voor vier optredens in het Centrum Theater te Sappemeer. En een eerste optreden in Hotel Lap bij Hic Dansea Dantur, waar later het legendarische optreden van de Rakes met Armand (Ben ik te min...) zou plaatsvinden! Op een lijst met te spelen nummers uit die tijd staat nog behoorlijk veel instrumentaals zoals: Foottapper, Geronimo, Theme for young lovers, Sleepwalk en Perfidia, nummers waarmee het tijdperk Ventunes / Vampires ten einde loopt. Voortaan, midden in de roerige jaren 60, geven The Jimmy Lifters Hoogezand-Sappemeer muzikaal een plaats met nummers als Tell me, I feel fine, Of f the hook, Eight days a week en The last time.

Elke gelegenheid wordt aangegrepen om op te kunnen treden, zoals bijvoorbeeld op 14 augustus 1965 in de Teenagershow te Zuidbroek, waar een prijs van f. 150,— is te verdienen. Het wordt niet het succes waarop de band gehoopt had. Zuidbroek was in die tijd nog niet klaar voor de Rythm and Blues.

In september 1965 kondigt Frank Wasia, tot ieders verassing, zijn vertrek aan. Frank stopt eind november en dat is een gevoelige aderlating voor de band die het steeds drukker krijgt en meer en meer aan de weg timmert. Besloten wordt om Theo Feenstra, toch al nauw betrokken bij het hele gebeuren, de kans te geven om naast het technische ook een gedeelte van het muzikale gebeuren in handen te nemen. Al snel blijkt Theo een goede vervanger te zijn van Frank. En met deze verandering wordt tevens besloten om de al een tijd sluimerende wens tot naamsverandering door te voeren. Vanaf dit moment is het ‘The Rakes’ (de onaangepasten). Onder deze naam zal de band de komende twee jaar in Noord-Nederland een bekend fenomeen worden.

Maar het is niet altijd koek en ei. Er zijn regelmatig enorme ruzies onderling. Maar de wil om als band te slagen is bij alle vijf nog steeds erg sterk aanwezig. Dat zorgt er voor dat ze onderlinge meningsverschillen en conflicten steeds weer bijleggen.

Met de toename van het aantal watts komen er ook steeds meer klachten over geluids-overlast tijdens de repetities en moet er worden uitgekeken naar een geschiktere oefenruimte. Dit zal uiteindelijk het leegstaande huisje naast de boerderij van Edzes aan de Zuiderstraat worden. Deze oefenruimte zal later ‘berucht’ worden als bar/dancing ‘illegale’.

WINSCHOTEN
Dommering
 zondag half drie
THE RAKES
 zondag half acht
THE MUSIC STARS

Dancing Parkzicht Veendam
 ZONDAG A.S. 3.00 uur:
Beatgroep The Marvins
 DONDERDAG 10 MAART 3.00 uur:
GROOT ORANJEBAL
 m.m.v. **THE RAKES**

Met Theo in de band volgt het eerste optreden in Dommering Winschoten, toch een beetje de thuishaven van de Rowdies. Het is een groot succes. Spoedig volgen er meer optredens bij Dommering met als hoogtepunt, in het hol van de leeuw, een optreden van de Rakes en de Rowdies.

Langzamerhand zijn er bijna wekelijks 1 of 2 optredens wat ook op school niet onopgemerkt blijft. Na een slopend optreden van drie avonden in de Flinstonebar in Groningen krijgt Jan P. op maandagmorgen op school het vriendelijk, doch dringende verzoek om naar huis te gaan om daar uit te slapen. Na de nodige opmerkingen van de directeur over de lengte van zijn haar en de mededeling dat er nog steeds kappers bestaan volgen zomaar ..... drie dagen 'verlof'!

En natuurlijk het kon niet uitblijven: de Fanclub! De eerste brieven na een optreden in Zuidhorn van Ria, Janneke, Katinka en Grietje. De vraag naar foto's van de band wordt steeds groter en er wordt een heuse fotosessie georganiseerd bij Foto Frans Groot Obbink te Hoogezand. Van de eerste 500 foto's zijn er binnen twee weken al 300 uitgedeeld. Een kostbare aangelegenheid.

WINSCHOTEN
Dommering
 * Zaterdag half 8
 en zondag half 8
2 Sinterklaas-bals
 * Zat: **THE ROWDIES**
 en **HAMMONDORKEST.**
 ● Zond. **TONY RITCHIE**
 and **THE DRIFTING 5.**
 Beide dagen komt
SINTERKLAAS
 met pracht cadeaus.
 ● Zond. half 3
THE RAKES.

CENTRUM . . . De **007 Club** geeft op NIEUWJAARSAVOND

een grandioze Nieuwjaarsfuif van 8 tot 12 uur
met de dynamische veelgevraagde Beatgroep . . . . .

THE RAKES

Entree f 2.50

Leden Censurio f 2.—

Op 1 januari 1966 tijdens de Nieuwjaarsfuif in club 007 te Sappemeer, wordt officieel afscheid genomen van Frank Wasia.

Er volgen al gauw meer optredens in Winschoten, Sappemeer, Nieuwe Schans, Eext, Groningen en Hoogeveen. Voor het optreden in 't Krotje te Groningen is er nog een stevige rel als blijkt dat één van de bandleden van zijn ouders niet mee mag. Er ging al een tijdje het gerucht dat er stevig geblowed werd in het Krotje en dat was blijkbaar zo'n dreigend gevaar dat zelfs een stevige afvaardiging van de band er niet in slaagde de ouders op andere gedachten te brengen.

Een week later vertrekt de band, na het bijwonen van een optreden van de Pretty Things (dat was het echte langharig 'tuig' uit Manchester) in het Centrum Theater, in de late namiddag voor een optreden naar Hoogeveen. Vóór het optreden 's avonds worden de bandleden onderweg geteisterd door storm en sneeuwbuien.

's Nachts blijken de wegen onberijdbaar te zijn geworden en blijft iedereen 'slapen' op het podium van de plaatselijke schouwburg.

Een week later volgt een geweldig optreden in het Centrum Theater te Sappemeer samen met de Rattles, een van de meest bekende beatgroepen uit die tijd in Duitsland. 1000 man publiek en iemand van het blad Muziek Express om foto's te maken. Het is tevens de avond dat Erik voor het eerst op een, van de Rattles geleende Gibson speelt.

Het wordt steeds drukker en de band wordt ondergebracht bij theaterbureau Gerden. Maar al gauw blijkt dat die er vreemde contacten en contracten op na houdt en daar doen de Rakes niet aan mee. Het contract wordt snel weer ongedaan gemaakt, zonder schadelijke gevolgen. Niet lang daarna volgen er geheel onverwacht een serie optredens in Daddle Doofy in Groningen. De eerste keer samen met Cuby and the Blizzards, omdat de organisatie er nog niet helemaal zeker van is dat de band dit alleen aan kan. Maar het is een groot succes met aan het eind nog een lange gezamenlijke jamsessie.

In april weer een optreden in 't Krotje. Nu met de voltallige band. Daar lopen de spanningen weer eens behoorlijk op en wordt er over en weer zelfs met stoppen gedreigd. Op tweede paasdag na een optreden in Vredewold te Midwolde is het zover dat zanger Harm Vos meedeelt er mee te stoppen. Er wordt besloten om iedereen een dag de tijd te geven hierover na te denken. Uiteindelijk komt Harm terug op zijn besluit, maar het is duidelijk dat er iets moet gebeuren. Alle muzikale successen ten spijt kan niet worden ontkend dat de onderlinge chemie niet meer werkt zoals in het begin en dat de muzikale ontwikkeling te traag gaat. Iedereen is zich er van bewust dat het op deze manier niet meer gaat. In april 1966 gaat dan eindelijk de kogel door de kerk en wordt het pijnlijke besluit genomen om Jan M. te vervangen door Frauko Redeker, een drummer pur sang. Met de komst van Frauko krijgt de band een nieuwe muzikale impuls. Vol energie stort iedereen zich weer op de muziek, waarmee voor een tijdje de energievretende onderlinge irritaties naar de achtergrond verdwijnen. In de nieuwe samenstelling zullen de Rakes uitgroeien tot een zeer gewaardeerde bluesband in de drie noordelijke provincies.

DADDLE DOOFY
BEAT-CLUB NUMBER ONE
Wat het Palladium is voor Londen,
is Daddle Doofy voor Groningen.
Concertzaal DE JONG - Hereweg 49
Zondag 27 februari 8.00 uur:
dans- en showorkest

THE RAKES
Entree: f 1.75, Kassa open: 7.30 uur.

Donderdag 10 maart van 2.00—02.00 uur
Beatshow à la Shindig en Hullaballou
(vier podia), m.m.v. The Tigers, Nicky and
the Shouts, The Javelins, The Skyscrapers,
The Rakes en The New Dalton Jazzband,

Met dank aan Jan M. Dankzij het door hem bijgehouden en bewaarde plakboek kon ik over de vele feiten beschikken die ik nodig had om dit artikel te schrijven.

Of er nog een deel 2 komt hangt van u als lezer van Pluustergoud af. Hebt u (of kent u iemand anders die) informatie of foto's heeft van de laatste periode van de Rakes dan kunt u dit laten weten middels een mailtje naar: pekelderarts@hotmail.com Bij voorbaat dank.

CENTRUM THEATER
BIOSCOOP en DANCING
Tel 05980-3000
SAPPEMEER

ZATERDAG half acht
Het populaire beatorkest
THE RENÉ FIVE
zang HENK HOMAN
ZONDAGMIDDAG vanaf 3 uur
onze nieuwste ontdekking
THE RAKES
een veelbelovende Beatgroup

Koster zien winkeltje

Henk Puister

As zoveule potjes zag k t eerste levenslicht in Sunt Jozef Stichten in Sapmeer. Dag van geboorte: 25 maart 1953. t Ol daip was der nog. Hoogholtjes heug ik mie krekt zo. En wat te denken van Sapmeester beerskoop: 't Centrum Theater.

“Gaaist mörgenmirreg mit noar beerskoop, jong? Komt n prachtige schaitfulm. Rooie Roggers vecht hailmoal op zien allaintjes tegen d'wereld indioanen. En hai moakt ze stok veur stok n koppie klainer. Paang! Paang! Paauw! Paauw! Echt woar, mien jong. k Heb Tarzan ook al n moal zain. n Staarke bere, mien jong, dij Tarzan. n Echte oerwoudkerel in zien blode bast. En n spierbale het-e. Zokse dikken hestoe nog nog nooit zain mien jong. Astoe n moal goud lagen wilt, din most noar n fulm tou goan van de Dikke en de Dunne. Den kinst pas lagen. Echt woar.”

Mien kinderjoaren brochde k achteraan in Van Royenstroade deur op t Hogezaand. t Westindje, doar k woonde, wordt in de volksmond ook wel “t Wilde Westen” nuimd. Hou wild of t der was duuf k nait persies zeggen. Mor wild en woest ging t der bie zetten zeker tou.

Zulf heb k der nog nooit manlu mit n roege board en mit n vliemschaarbe mézze tussen taanden rondlopen zain. Mor uut stokolle verhoalen moak ik op dat zai der ooit aal omstruund en rondschoemd hebben.

In ons overdekt winkelsintrom kom k twijling Truus en Greetje Lahpor wal ais tegen. Zai binnen dochters van d'kapper bie wel ik as kind mien hoar millimeterkört knippen luit. Kapper Lahpor woonde aan Sluuskoade op Maartenshouk (Houke). Pa nam mie aaltied mit noar hom tou. Den voarde ik bie hom achter op pakkiedroager van zien grode fietse mit. k Zat mit neuze in zien winterjaze en dij roek bin k nooit kwiet worden.

Veul laiver ging k mit moe mit noar dij aander zoak aan Sluuskoade, noamelk kinderparredies vol speulgoud van Rieks Diggel. Ik kwam ogen te kört en wol der aigelk t laifste wonen blieden.

Greetje Lahpor het vrouger joaren in t winkeltje van Koster stoan en hulp klanten aan heur bosschoppen van ieder dag. Koster haar n winkel mit aalderhaande en zien dochter Koosje regelde boudel achter teunbaanke zo'n beetje, herinner k mie.

Dou Koster vertrok nam Niestijl de zoak over. Mor zoas dat gaat mit dij gemoudelke buurtwinkeltjes: op n duur hebben zai gain broodwinnen meer en mouten ze deure veurgoud op slöt doun. t Huus wordt nog aal bewoond, mor veur lu in d'omgeven vaalt der

niks meer te hoalen. Dat wil zeggen: gain zaippoeier, gain gele of rooie prikkellimenoade en snoepje van de weke kinst ook vergeten. Vol ongeduld puldest slikpepiertje lös en wast slim benijd wat der op ston.

“Wat staait der op dienent? Loat mie ais lezen.” “Mag ik dienent, den krigst doe dij van mie”!

Buurtwinkeltjes haren destieds n sosjoale funksie. Wui bieproat, wuiren kontakten legd en wui reudeld van jewelste. “Hest t al heurd van Zwoantje Dallengoa? Psss... Kom ais hieropaan. Nait wieder vertellen, hur. Waist wel wat dij flottergat van Dallengoa omhaands had het? Psss... Belofst mie dast der nait over pratst, hé... Zwoantje het mit slachter Zwiengoa... k Wait zeker dat t woar is, want k heb t van Geesie Mik en dij het sjaans mit n jong van Zwiengoa zien over bureen”.

In ons aigen buurtwinkeltje ontstonden sloagende roezies, mor wuiren ook roezies bielegd en uut d’wereld holpen. Aiwege vredes wuiren taikend mit verzoalegde gezichten. Staarvenswoar. As t huus ais proaten kon. Dee t huus mond lös om te vertellen, den begonnen oren ons te toeten en kleur schoot ons uut.

Wat het moe mie n braifkes schreven. En ik der mit noar Koster tou. “Geef mor aan Koosje of aan aan Greetje. Zai waiten t wel.”

Puutjes chips waren nij en in opkomst. Moeke wol bruiertje en mie traktaaiern op dit lek-kers op zotterdagoavend. Zai maggelde op n braifie: “1 zakje koude, knapperige aardappeltjes (u weet wel)”. Bruiertje Bé stoof dermit noar winkel tou. t Is aal goud kommen, want wie hebben mie toch smikseld, Bé en ik.

Stoef veur vijf dezember stapde ik n moal aan haand van moeke tou Koster zien winkeltje uut en dou kwam der vot n dikke stoeperd op mien waarme Sunterkloasgevuilens. Twij Sunterkloazen kwamen mekoar tegen in auto en zai toeterden en zwaaiden uutbundeg. “Moeke! Moeke! Kiek ais! Twij Sunterkloazen! k Heb twij Sunterkloazen zain!” “Och, kind. Dat kin nait. Dat hest die verbeeld, hur.” “Nee moeke. k Heb t zulf zain: twij Sunterkloazen.”

Hou dit ofkaalfd is? Het moeke mie duudlek moaken kind dat ik t verkeerd zag? Of was ik dou messchain n dichter in de dop? Dichtersvolk en zo kikt ja aaltied aans tegen d’waarkelkhaid aan as “gewone” minsen. Dat zeggen ze teminnend. Mor of t woar is, da’s n twijde.

De Krimpen van Hoogezand-Sappemeer (2)

DE KRIMPEN AAN DE FOXHAMSTERHOOFDWEG

Mien Westerdiep-Niemeijer

De feiten

Helaas is er in het archief van de gemeente Slochteren niets te vinden over de Foxhamsterhoofdweg en ook “de krimpen” komen in dit archief geheel niet voor. Onderstaand artikel is onder meer gebaseerd op gegevens van het gemeentearchief van Hoogezand-Sappemeer, “700 jaar Kolham, van veen en heide tot gasbel” (Uitgeverij Profiel) en “Het Noorden geeft zijn schatten prijs”(geschreven door B.P. Tammeling). Jarenlang is er vergaderd tot welke gemeente Foxham zou moeten behoren! Het was ingedeeld bij de Gemeente Slochteren, maar omstreeks 1930 waren er steeds meer bewoners die “niets” hadden met Slochteren. Ze deden immers de boodschappen in de gemeente Hoogezand. Martenshoek hoorde bij de gemeente Hoogezand en lag naast de deur.

De RK-kerk te Foxham was in 1891 gebouwd en in 1920 de RK-school. Er bestond geen openbare lagere school in Foxham, de kinderen gingen dan ook deels naar Hoogezand en deels naar Foxhol. De kinderen moesten een lange weg afleggen, de ouders wonend in Foxham richtten in 1902 een verzoek aan de gemeente Slochteren tot de bouw van een school in Foxham. De gemeente Slochteren vond het beter een school aan de Borgweg te bouwen, maar dit werd van de hand gewezen. De ouders voelden zich afgescheept door de gemeente Slochteren. De bewoners waren aangewezen op de industrie van de gemeente Hoogezand. Men voelde zich niet verwant met de landbouw in de gemeente Slochteren. In de industrie was er sprake van hoogconjunctuur rond de jaren 1880, dit in tegenstelling in de landbouw. Dit herhaalde zich in de jaren 1920 - 1930. Het ging zo goed in o.a. Foxham dat er diverse arbeiders 's maandags niet op het werk verschenen, omdat ze 's zondags de bloemetjes behoorlijk buiten hadden gezet (Blauwe maandag). Men moest immers hard werken op de “hellingen” (scheepswerven), bovendien waren er werfbazen die alcohol verschaften aan hun werknemers!

De Foxhamsterhoofdweg was de doorgangsweg van Groningen, via Westerbroek, Foxhol en Martenshoek naar Hoogezand. Het “nieuwe kanaal” was er nog niet en men kon ook niet “achter de hellingen” langs. Het was een drukte van belang, want ook het “oude” Winschoterdiep was één van de drukste vaarwegen van Nederland.

Door deze bedrijvigheid waren er een groot aantal “stille knippen” en cafeetjes, vooral rond de brug die Foxham met Foxhol verbond. Het geestrijk vocht vloeiende rijkelijk... De brug werd in oktober 1960 afgesloten, zodat de Foxhamsterhoofdweg een doodlopende weg werd.

Op 1 augustus 1943 werd Foxham toegewezen aan de gemeente Hoogezand. Slochteren kreeg een strook grond (het meest zuidoostelijke deel van Hoogezand). En juist op deze grond werd de eerste gasput gevonden! Ter verduidelijking: De eigenaar van de grond kon geen aanspraak maken op zijn grond. Want op grond van de officiële mijnwet van 1810 van Napoleon “Loi concernant les Mines, les Minières et les Carrières du 21 avril 1810” was één en ander vastgelegd!

In 1939 vergadert de Raad van Slochteren over de wijziging van de grens van de gemeenten Slochteren en Hoogezand. Vanzelfsprekend wordt er uitvoerig gesproken over de financiële gevolgen. Na lang vergaderen blijkt dat de financiële gevolgen vrijwel nihil zijn. De RK-school geeft nog wel problemen. En ook slager Kremer, want hij slacht thuis. En als Foxham bij de gemeente Hoogezand wordt ingedeeld, moet hij voortaan slachten bij het slachthuis in Hoogezand. Hij heeft zijn bedrijf juist in de gemeente Slochteren gevestigd omdat hij dan lagere kosten heeft! Kremer vraagt een “uitkeering” aan, maar die wordt afgewezen omdat de slaggers in Hoogezand deze “uitkeering” ook niet hebben gekregen toen het slachthuis werd gebouwd.

Op 7 oktober 1939 schrijven B & W van Slochteren n.a.v. vragen van B & W van Hoogezand o.a.:

1. Per 1 maart 1939 zijn er: 405 mannen en 367 vrouwen
2. Voor uitgaven armenzorg aan 39 gezinnen over 1938
3. De geneeskundige armenverzorging (verloskundige hulp inbegrepen) ingedeeld bij het ressort van den gemeentegeneeskundige J. Berg te Scharmer
4. Voor rekening van de gemeente worden 4 krankzinnigen verpleegd die van Foxham afkomstig zijn.

In 1875 werd de volgende verkoop aangekondigd: *“De Plaats Jagtwijk onder Kolham waarop eene Stoom Aardappelbranderij met Mouterij, eene afzonderlijke Mouterij, eene afzonderlijke schuur, eene Turfschuur, twee Stallen, eene Brandewijnfabriek, eene Turfschuur, eenige Gebouwen op afbraak en voorts het Woonhuis, Bosch, Tuinen en Landerijen, tezamen 43.12.95 H.A.”*

Koper werd Jan Hendrik Koning, hij was eigenaar van ijzergieterij en metaalwarenfabriek Ten Oever, Koning en Co. te Martenshoek. Deze Koning was de laatste koper van “Jagtwijk” (in 1890 afgebroken). Er liep een brede laan langs het landgoed richting Kolham (langs de molen op de Hoofdweg). Er ontstond een nieuwe “woonwijk” op het gebied van de gemeente Slochteren! Er werden “zijlanen” aangelegd die in noordelijke richting liepen. De lanen(krimpen) waren oorspronkelijk zandlanen, die puin als ondergrond hadden. De meest westelijke laan heette “Jagtwijkslaan”, naast de IJzergieterij de “Koningslaan”; de namen spreken voor zichzelf.

Tegen de “oude grens” van Slochteren lag “De Fulton” met een pleintje in het midden, waaromheen woningen waren gesitueerd.

Foxham lag echter aan “het voeteneind” van de gemeente Slochteren en er werd geen extra geld in gepompt om de lanen te verbeteren. Bij regen en na een tewaterlating van een schip was het een modderpoel. De gemeente Hoogezand had straatverlichting laten aanleggen tot aan de grens met Slochteren, daarna belandde men in een duisternis. De bewoners van o.a. de Jagtwijkslaan verzochten het gemeentebestuur om verbetering van de laan. Maar helaas! Het was particulier bezit, dus de gemeente wees het verzoek af! (Bovendien investeert het Rijk niets meer in de verbetering van Sociale woningwetwoningen tussen 1930 en 1940)!

De woningen waren in erg slechte staat. Aan de Koningslaan stond een woning met slechts één kamer waarin 6 personen woonden en leefden. De vrouwen deden de was buitenshuis, want binnen was er geen plaats voor! In 1937 waren er 23 woningen die gebruik moesten maken van één pomp. De kwaliteit van het water was bijzonder slecht. Men kan wel aannemen dat het een zeer sociale buurt was, men kwam elkaar immers steeds weer tegen!

De Jagtwijkslaan was genummerd Foxhamsterhoofdweg 125 tot en met 146 (1955). Aan de Jagtwijkslaan stonden een aantal twee- en driedubbele woningen. Er was veel verloop, maar er waren ook gezinnen die er jarenlang woonden. De eerste woning werd afgebroken in juni 1963, de laatste in januari 1965. De sloop wordt gegund aan Schut en Remeijer te Foxham.

De Koningslaan (Foxhamsterhoofdweg 82 tot en met 104) bestond uit 23 “kamers” aan-
een! Deze werden telkens in gedeelten gesloopt. Er moest immers ook voor vervangende
woonruimte worden gezorgd. Bovendien waren de woningen door Gemeentewerken in
1953 verdeeld in:

Klasse 1: deze waren direct onbewoonbaar

Klasse 2: werden onbewoonbaar verklaard in 1962

Klasse 3: bekijken over 5 jaren.

In april 1963 werden de woningen 98, 99, 101 en 83 tot en met 86 afgebroken door Schut
en Remeijer voor f. 435.-. Het waren toen al Gemeentewoningen. Hier en daar stond een
blok woningen achter een winkel (de nummers 73 tot en met 76), ook deze werden afge-
broken in dezelfde periode. Af en toe wilde een bewoner de woning niet verlaten en werd
dan gesommeerd door de politie.

Uit een brief van 22 november 1961 van Gemeentewerken aan het College lezen we:

“...de woningen Foxhamsterhoofdweg nummers 12, 13, 14, 15 en 16 welke gebouwd zijn
in één blokje zijn nog bewoond, terwijl de nummers 13 en 15 onrechtmatig door de heer...
als opslagplaats voor lompen etc. in gebruik zijn genomen. De heer... is reeds enkele keren
aangezegd om deze woningen te ontruimen”.

Enkele woningen bevonden zich in een krimp nabij de RK-kerk – de nummers 42 tot en
met 52 (deze werden afgebroken in oktober 1963).

Het Fultonplein bestond uit de woningen nummers 12 tot en met 31 (deze werden tussen
juni 1963 en juli 1965 afgebroken).

Veel van de bewoners van de krimpen verhuisden naar plan Noord in Hoogezand en naar
het Margrietpark in Sappemeer. Daar waren mooie, ruime woningen waar het prima wonen
was.

Alle woningen (inclusief enkele winkels en boerderijen) aan de voormalige krimpen zijn
afgebroken.

Op de plaats waar een groot aantal woningen heeft gestaan, waar mensen met hun vreugde
en verdriet woonden, is industrie gekomen (o.a. Trelleborg). De bedrijven gaven en geven
veel werkgelegenheid, waar de gehele omgeving de vruchten van plukt. De tijd van de
krimpen is voorbij!

Het Bontehuis bedreigd

Een markant pand met een rijke geschiedenis (1)

Teade Smedes, met dank aan Henk Booy, Harm Jan Frese, Henk Hartog en Janny Tulp-Wolthuis

*Het Bontehuis in het begin van 2008 nog steeds een geliefd onderdeel van het dorpsbeeld.
Bron: Gemeentearchief HS*

In dit jaar 2008 is het 100 jaar geleden dat in Sappemeer het huidige Bontehuis werd gebouwd. Ontworpen als hotel heeft het nog steeds een horecabestemming. Het beeldbepalende pand markeert de grens tussen Sappemeer en Hoogezand. Niet alleen heeft de plaats waar het hotel gebouwd is een rijke geschiedenis, ook draagt de naam Bontehuis een roemrucht verleden van eeuwen geleden in zich. Helaas staat het gebouw nu door de dreigende sloop in de belangstelling, zodat het eeuwfeest wat op de achtergrond is komen te staan.

Rijke geschiedenis

Het huidige Bontehuis is net een eeuw oud. Maar de voorgeschiedenis vertelt, dat er drie eerdere panden op deze locatie hebben gestaan. Alle drie hebben de naam “Het Bontehuis” gedragen. Het allereerste pand werd vermoedelijk al in de 17de eeuw gebouwd.

De vervening en kolonisatie van Hoogezand en Sappemeer onder leiding van de stad Groningen was toen in volle gang. Het aan de kanalen grenzende veen werd door de stad Groningen in plaatsen (percelen) uitgegeven. Deze percelen konden door de verveners worden gepacht. De pachters of stadsmeiers moesten aan verschillende verplichtingen voldoen. Een hiervan was dat zij verplicht waren een huis op het gepachte perceel te bouwen. Bekend is dat plaatsnummer 31 overeenkomt met het perceel waar het Bontehuis op is gebouwd.

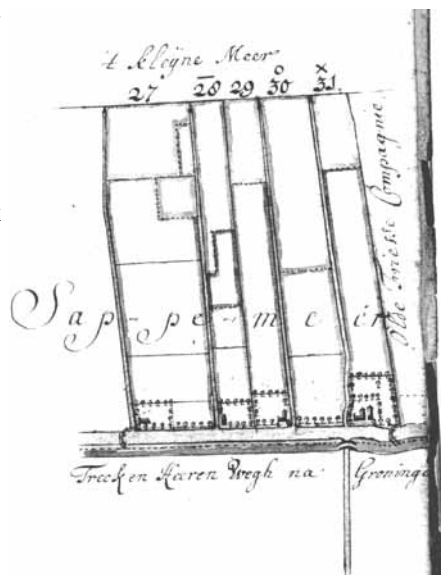
Het Begin

De hopman Hindrick Crijns was vermoedelijk de eerste of een van de eerste stadsmeiers van perceel nr. 31. We spreken dan over het jaar 1660, toen nog maar slechts 1,25 gras van de veenplaats was ontgonnen.¹

Hopman Hindrick Crijns heeft ook het eerste pand op deze locatie laten bouwen. Vermoedelijk was dat rond 1670. Of dit toen al een herberg was met de naam Bontehuis weten we niet. De eerst bekende vermelding van Het Bontehuis dateert van 23 oktober 1675, wanneer blijkt dat Geesjen Jans en Jantjen Harmens woonachtig zijn in 't Bontehuis; mogelijk waren zij dienstboden.

Tussen 1681 en 1687 wordt Geert Jans Brouwer in 't Bonte Huis in Sappemeer genoemd. De vermelding van Brouwer zal in dit geval niet de geslachtsnaam zijn, maar de beroepsaanduiding. Na het overlijden van hopman Hindrick Crijns vererft het bezit in 1686 over op Johanna Winshemius. Zij was de weduwe van een zekere luitenant Collen. Het Bontehuis waar zij de eigenaar van was, staat ook ingetekend op een detailkaart in het Caartboek van Sappemeer, een register uit 1691.²

Het pand kwam in 1699 in bezit van het echtpaar Bouke Everts en Sijben Haijes uit Zuidbroek. In de archivalia lezen we dat: *“Johanna Winshemius, wed. Collen, verkocht... (heeft) aen Bouke Everts ende Sijben Haijes egteluiden tot Zuidbroek hare plaatse ende behuisinge het Bontehuis genaamt staande en gelegen in twee halve wijcken onder Sappemeer op no. 30 en 31 voor de somma van (twee duizend) carolusguldens.”*³

Deelkaart van Sappemeer uit het Caartboek van Sappemeer.

Nummer 31 komt overeen met het huidige perceel Kees de Haanstraat nr. 1.

Bron: RHC Groninger Archieven.

Omstreeks 1720/21 verwisselde het Bontehuis wel drie keer van eigenaar. Eerst ging het pand over van Bouke Everts op Johannes Schoonebeeck. Vervolgens kocht Luitien Tonnis van Johannes Schoonebeeck drie plaatsen, waaronder nr. 31 met daarop het Bontehuis. Lutien Tonnis was getrouwd met Christina Placius. Het echtpaar woonde niet in het Bontehuis, maar in Meeden. Daar bekleedde Luitien de functie van kerkvoogd. Nog in hetzelfde jaar 1721 verkochten zij het Bontehuis voor 2000 gulden aan het Sappemeester echtpaar Hindrik Jans en Annigen Jacobs. Dit echtpaar zal veertig jaar lang, tussen 1721-1761, de eigenaar van het Bontehuis zijn.⁴ Omstreeks 1761 kwam het pand in eigendom van Pieter Martens. Hij was de zwager van het eerder genoemde echtpaar. Na het overlijden van Pieter Martens hertrouwde zijn vrouw met Rienke Harms. Zo werd naar alle waarschijnlijkheid het toenmalige logement voortgezet. Echter na 10 jaar met haar gehuwd te zijn, overleed Rienke Harms. Zijn weduwe, mevrouw Martens, verkoopt dan het pand aan Douwe Romkes en Harm Dieters Ootholt. Dit was in 1784.5 Kort daarop kwam het Bontehuis alleen in het bezit van Harm Dieters Ootholt.⁶

Het tweede Bontehuis

Het was deze Harm Dieters Ootholt die in 1785 het eerste Bontehuis door een nieuw pand liet vervangen. In de tijd dat kastelein Ootholt samen met zijn vrouw Martje Pieters Meijer dit nieuwe pand in eigendom had, was het pand een echte herberg. De overlevering vermeldt, dat het dak van het Bontehuis voorzien was van bonte pannen. Het moet in de Franse tijd bekend hebben gestaan als een smokkelaarnest voor sterke drank (foezel). Wilde men waarschuwen voor speurende commiezen, dan kon met de bonte pannen een voor ingewijden begrijpelijk teken worden gevormd.⁷

Kastelein Harm Dieters Ootholt en zijn vrouw deden in 1816 middels een publieke verkoop het door hen gebouwde pand van de hand. Voor het “van ouds welbeklante herberg “het Bontehuis”, letter A nummer 46 met heem en tuin met de daarachter gelegen plaats land” wordt door Derk Jans Hoen als hoogste bieder de som van 4275 gulden geboden.⁸ De nieuwe eigenaar Derk Jans Hoen was getrouwd met Maria Aurelia Middendorp. Zij was geboren in Kolham als dochter van de predikant Martinus Middendorp. Hij was de zoon van de landbouwer Jan Derks Hoen. Het echtpaar Hoen woonden op de Kalkwijk. Derk Jans Hoen die aanvankelijk landbouwer was, stond toen te boek als zonder beroep. Na de aankoop van het pand vertrok het echtpaar naar Sappemeer, waar Hoen de nieuwe kastelein van het Bontehuis werd. Door de vestiging van een kruidenierswinkel in de herberg stond Derk Jans Hoen ook als koopman bekend.⁹

Na drie jaar verkocht de familie Hoen het pand aan Hooite Heines Gnodde en Martje Jans de Wit. Het echtpaar Gnodde was afkomstig uit Martenshoek. Uit het procesverbaal van de openbare verkoop van 1819 blijkt dat de koopsom voor het welbeklante logement met bijbehorende tuin en appelhof f 3625,- bedroeg. De familie Gnodde leende de hele koopsom van de Hoogezandster herenboer en scheepsbouwer Hooite Wichers Meursing.¹⁰

Het logement bestond in die tijd uit vijf kamers, een pakhuis, twee kelders, een put en regenwaterbak, stallen voor zes paarden en vier koeien. Ook werd sinds enige jaren gelijktijdig de kruideniersnegotie in het pand bedreven.¹¹

Dit laatste had het gezin Gnodde waarschijnlijk mede doen besluiten het Bontehuis te kopen. Hooite Heines Gnodde had op het moment, waarop het Bontehuis werd gekocht geen beroep, maar later waren hij en zijn vrouw winkeliers. Ook lieten ze in het Bontehuis een boekweitmolen timmeren. Waarschijnlijk was het een rosmolen.

M^r. WIARDUS HORA SICCAMA, Notaris, zal, ten verzoeke van den
Koopman **D. J. HOEN**, op **HEDEN** den **29 Januarij 1819**, des avonds te
5 uren precies, in des verzoekers nagemelde Behuizinge, van genoeg biederende
finaal presenteren te Verkoopen:

1. Het van ouds welbekant **LOGEMENT, HET BONTE HUIS**, lett. **A**, no. **46** en **V. no. 52**, bevattende **5 Kamers**, **1 Pakhuis**, **2 Kelders**, **Put** en **Regenwatersbak**, **Stallen** voor **6 Paarden** en **4 Koeijen**, voorts met onderscheidene **Gerijfelijkheden**, in welke Behuizinge, **sinds eenige jaren**, gelijktijdig de **Kruideniers-Negotie** met het beste gevolg is, en nog wordt gedreven; met een uitmuntend **APPELHOF** en **TUIN**.

2. Elf en een halve **Grazen kostelijke GROEN- en BOUWLAND**, achter den **Tuin** gelegen, in **Pescelen**.

Allen staande en gelegen te **Sappemeer**, **Zuidzijde**.

Nader informatie is te bekomen ten **Kantore** van den voornoemden **Notaris**.

Provinciale Groninger Courant, 29-1-1819.

Bron: RHCGA

In 1825 kwam zijn vrouw Martje Jans de Wit te overlijden. Hooite Heines Gnodde bleef na haar dood in het Bontehuis wonen en zette de zaken daar voort. Na bijna vijf jaar vestigde hij zich als tapper te Martenshoek, waar hij ook vandaan was gekomen.¹²

De herberg het Bontehuis werd vervolgens in 1830 verkocht aan de Sappemeester grutter Heine Jans Joosten, die getrouwd was met Lammechien Richts Kliphuis. Ook deze familie leende hun geld bij Hooite Wichers Meusing.

De familie Joosten bleef niet erg lang in het Bontehuis wonen, al in 1834 vestigden ze zich te Kiel-Windeweer. Ondertussen werd het pand verhuurd aan de familie Hindrik Bartels Meiering. Zij hadden in die tijd waarschijnlijk een tapperij in de herberg. Een gedeelte werd verhuurd aan Jan Martinus Middendorp. Hij was de broer van de eerder genoemde Maria Aurelia Middendorp.¹³

Op 30 mei 1835 werd de familie Joosten door een noodlot getroffen. Een overslaande brand van de naburige bakkerij van de familie Hooghout legde hun eigendom het Bontehuis in de as.¹⁴

Het derde Bontehuis

*Rechts op de achtergrond het derde Bontehuis uit 1835. Het stichtingsjaar 1785 van het eerdere Bontehuis moet nog op de baanderdeuren van de bijbehorende schuur hebben gestaan.
Collectie: Familie K. Vos, Kropswolde.*

Hoewel het pand spoedig werd herbouwd, ging de familie Joosten toch over tot verkoop. Waarschijnlijk zagen ze zich genoodzaakt om het Bontehuis bij onderhandse akte van 5 april 1836 aan hun geldschieder Hooite Wichers Meursing over te dragen. Meursing die zich het jaar daarop als scheepsbouwer te Amsterdam vestigde, verhuurde het nieuwe pand in meerdere delen.

Een gedeelte werd aan de familie Meijering verhuurd. Het gezin Meijering woonde ook al in het eerdere Bontehuis. Na het overlijden van de dagloner en tapper Hendrik Meijering in 1839 was diens nering door zijn vrouw Metje Douwes Buurman voortgezet. In het wijkregister uit 1840 en tijdens de volkstelling van 1849 staat zij als tapperse ingeschreven. Een zijkamer werd nog steeds verhuurd aan Jan Martinus Middendorp. Het overige gedeelte van het pand werd achtereenvolgens door een hele serie huurders bewoond.¹⁵

In 1847 komt Hooite Wichers Meursing te overlijden. Voor de huurders in het Bontehuis had dit niet direct gevolgen. Het pand bleef in familiebezit en allen kunnen er blijven wonen. Omstreeks 1850 tekende Freerk Alons een huurcontract voor een gedeelte van het Bontehuis. Freerk Alons was de kleinzoon van een neger uit Curaçao, die in 1768 met de borgheer van Welgelegen, Cornelius Star Lichtenvoort meegekomen was naar Sappemeer. Freerk Alons was getrouwd met Eilderina Eilders.

Freerk Alons
Bron: Genealogie Alons.

Sinds de komst van de familie Alons in het Bontehuis veranderde er het nodige. Metje Douwes Buurman oefende niet langer het beroep van tapperse uit. Na het huwelijk van haar inwonende dochter, die met een schipper trouwde, vertrokken zij beiden uit het Bontehuis. Freerk Alons was inmiddels de tapper en logementhouder van het Bontehuis geworden. Bovendien was hij “schrijver” van beroep.¹⁶

In 1855 werd het Bontehuis publiek verkocht. Als hoogste bidder werd Folkert Nannes Groeneveld voor 6025 gulden de eigenaar van het Bontehuis, met erf, tuin, appelhof en twee kampen land. Aangezien het grootste deel van het pand nog tot 1 mei 1856 door Alons in huur was, kon de familie Groeneveld het pand pas in dat jaar betrekken.¹⁷

De garentwijnder en landgebruiker Folkert Nannes Groeneveld werd dan de nieuwe logementhouder van het Bontehuis. Hoewel Groeneveld, met zijn vrouw Jantje Stukje dan zes kinderen had, bleef Middendorp tot zijn dood in 1861 een zijkamer in de herberg bewonen.

Door zijn eigenaardige vormgeving, geografische plaats en de Bonthuizerbrug is de buitenkant van Het Bontehuis veel gefotografeerd. Aan de hand van dat materiaal weten we dat het pand bestond uit een voorhuis, een hoger opgetrokken middengedeelte en een achterhuis. In totaal telde het pand naast drie haardsteden zeventien deuren en vensters. Op basis van een in 1882 verleende drankvergunning weten we dat het cafébedrijf toen uitgeoefend werd in twee westelijke voorkamers en een zaal. In een van de voorkamers werd later een biljart geplaatst.

Bron: Familie Tulp-Wolthuis, Sappemeer

Onder de familie Groeneveld kreeg het pand vermoedelijk weer meer de uitstraling van een herberg.

Zo vonden langskomend schippersvolk, reizigers en stamgasten hun weg naar het Bontehuis. Ook kreeg de familie Groeneveld klandizie door verlovingsfeesten, huwelijken en begrafenissen. Naast dit alles vonden er ook nog andere activiteiten plaats. Zo werden er ook openbare veilingen van roerende en onroerende goederen gehouden.

In de loop der jaren raakte ook de Vereniging tot Plaatselijk Nut nauw met het Bontehuis verbonden. Zowel de Nutsspaarbank als de door hen opgezette bibliotheek werden in het Bontehuis gevestigd. Door de aanwezigheid van een los- en laadplaats voor hout werden er in het Bontehuis hout boeldagen gehouden. Ook was er op de eerste woensdag van de maand een varkensmarkt.

In 1882 werd het Bontehuis vertimmerd. Verdere informatie hierover ontbreekt helaas.¹⁸

De exploitatie van de herberg werd in 1885 door zoon Reemt Folkert Groeneveld overgenomen. Hij trouwde in datzelfde jaar met Jetta Dijkhuis. Het echtpaar Groeneveld-Dijkhuis kreeg drie kinderen Luppo, Folkert (die op vijfjarige leeftijd komt te overlijden) en Folkert. De herberg krijgt in de loop van de tijd het karakter van een koffiehuis. Een gelegenheid waar gedronken, gebiljart en vergaderd werd. Bovendien begon Groeneveld met een rijtuigverhuurderij.

Tot zijn dood in 1907 bleef zijn vader Folkert Nannes Groeneveld echter de eigenaar van het Bontehuis.¹⁹

*Portret van Reemt Folkert Groeneveld, kort na het overlijden van zijn vrouw.
Bron: Fam. Tulp-Wolthuis, Sappemeer*

*Architect Eppo Schreuder
Bron: M.M. Koster-Schreuder, 's-Hertogenbosch*

Bouw van het huidige pand

Het Bontehuis, gebouwd in 1908 in een plaatselijke Art Nouveau stijl, ruim tien jaar na de bouw

Kort nadat Reemt Folkert Groeneveld het oude café Het Bontehuis uit de boedelscheiding van de nalatenschap van zijn ouders had gekocht, besloot hij op dezelfde plaats een nieuw hotel te bouwen. Het oude gebouw voldeed waarschijnlijk niet meer aan de eisen van de tijd. Bovendien was de vloeroppervlakte van het bedrijfsgedeelte met net 93 vierkante meter wat klein. Als architect werd Eppo Schreuder uit Sappemeer aangetrokken. De architect Schreuder was een man met ruime ervaring.

Zo was hij ook de architect van het plaatselijke armenhuis aan de Kleinemeesterstraat. In februari 1908 was de tekening en het bestek voor zowel de afbraak van het oude Bontehuis, als het daar ter plaatse bouwen van een nieuw hotel gereed. Ruim een maand later werd door het college van burgemeester en wethouders aan Groeneveld vergunning verleend. Kort daarop werd met de uitvoering van het werk begonnen, zodat de oplevering in het najaar van datzelfde jaar kon plaatsvinden.²⁰

Alvorens we de volgende foto van juf Verver bekijken moet één van de redactieleden (F.J.) een fout goedmaken betreffende het artikel “Herinneringen aan kleuterschool de Klimroos” aan de Parkstraat in Sappemeer, waar ik van augustus 1953 tot november 1963 werkte.

(Deel I)

In de 1e alinea noemt mevr. Verver namen op van haar collega’s. Wil van Teerns moet zijn Betsy van Teerns. Aan de lijst moet worden toegevoegd Janny de Groot-Rubing.

Met excuus.

Herinneringen aan de kleuterschool “de Klimroos” (2)

Lien Dekker-Verver

Het Sinterklaasfeest is in al die jaren op verschillende manieren gevierd. Eerst gezamenlijk, later in groepen. Sint bleef in het speellokaal, de kinderen wisselden van klas. De oudercommissie verrichtte veel werk. Zij zorgde voor de versnaperingen en er werden spelletjes gedaan. In het speellokaal kwamen de kinderen bij Sinterklaas om iets te vertellen, een liedje te zingen, een pluim te krijgen of heel soms, een standje te ontvangen. Deze kinderen kwamen vaak bij de Sint op de knie, wat natuurlijk geweldig was.

Nadat de kinderen met de cadeautjes naar huis waren gegaan, ging Rommy op een zodanige plek in de gang staan, dat niemand hem kon zien en vroeg: “Wel het er ’n sigaret veur mie?”

Op deze dag waren er altijd wel een paar kinderen ziek. Die werden thuis bezocht. Zo gingen we naar de Kerstdagen. Dit werd minder uitbundig gevierd. Natuurlijk werden er engeltjes, kerstboompjes of kandelaartjes gemaakt. Tot de vakantie werd het lokaal hiermee versierd.

Na nieuwjaar brak er soms een erg lange periode van naar schoolgaan aan. We hadden geen voorjaarsvakantie. Viel Pasen laat (half april) dan sloeg de vermoeidheid toe, zowel bij de kleuters als bij de leidsters.

In de periode tot de zomervakantie hadden we nog een aantal vrije dagen: Hemelvaartsdag en de Pinkstervakantie. De zomervakantie was in het algemeen van half juli tot half augustus en duurde 4 weken. In de maand maart/april vond de jaarlijkse aangifte van leerlingen plaats. Het kind moest voor 1 oktober de leeftijd van 4 jaar hebben bereikt. Ik herinner mij een moeder die haar kind wilde aangeven. De kleuter was ’s nachts om 12 uur geboren van 30 september op 1 oktober. De laatste datum werd aangehouden als geboortedatum. We mochten het kind niet aannemen.

Met Pasen werden er ook vaak activiteiten ondernomen. De laatste jaren werden Palmpasentakken gemaakt. De broodhaantjes werden bij bakker Vegter gebakken. Op de laatste schooldag liepen we een rondje met onze versierde takken.

In de zomer hadden we ook ons schoolreisje. Met de bus gingen we naar Norg, spelen in het zand en daarna naar de “Vluchtheuvel”. Later gingen we naar Westlaren naar de zandvlaktes en nadien naar “Sprookjeshof”. De chauffeurs waren zeer verschillend. Een paar jaar hadden we een chauffeur die zijn overall aantrok en met de jeugd ging spelen. Eén keer kwam de bus vast te zitten in het zand. Met elkaar duwen hielp niet, we hebben ergens een oud vloerkleed kunnen scoren om te proberen de bus los te krijgen.

Het kleed ging helemaal onder de wielen door, maar de bus bleef vast zitten. We zijn toen met een andere bus opgehaald. De moeders waren ongerust, want we hadden natuurlijk een forse vertraging opgelopen.

Voordat de grote vakantie begon hadden we een grote schoonmaak. De blokjes waar veel mee gespeeld was werden schoongemaakt in een sop met lysol. Dat deden we op een zonnige dag, zodat de blokken buiten gedroogd konden worden. Puzzels werden extra goed schoongemaakt. Op deze dagen waren de kinderen dan ook vaak buiten. Op de laatste schooldag werd afscheid genomen van de leerlingen, die naar de “grote school” gingen. We hadden de kleuters 2 jaar in de klas en zo’n afscheid deed je wel iets. Soms zagen we ze nog wel eens.

Eén keer in de 2 jaar kregen we bezoek van de schoolarts. Velen van ons zullen zich dokter Kazemier nog herinneren. Een kleine man waar je als kind eerbied voor had. Hij is jaren als schoolarts werkzaam geweest. Na hem kwam dokter Schulting, die niet lang bleef. Daarna kwam dokter Kuitse. Jarenlang heeft ze als schoolarts in Hoogezand en Sappemeer gewerkt. Als de rode VW Karmann Gia er stond, wisten we allemaal: de schoolarts is er.

Er zijn ook uitspraken van leerlingen die je niet vergeet. Op een morgen kom ik op school en word op het schoolplein begroet door enkele kinderen. onder wie ook Janny. Ze loopt met me op en zegt: “Nu moet juf eens raden wat wij hebben gekregen.” Ik heb geen idee, al vermoed ik wel iets. “Ik weet het niet”. “We hebben een broertje gekregen”. “Wat geweldig, en wisten jullie daar niets van?” “Nee”, zegt Janny, “mijn vader wist het ook niet”. De tijden zijn wel veranderd, al begon de verandering al wel te komen. Meintje vroeg aan ons: “Nu moet juf eens raden wat we in juni krijgen”. We konden het niet raden. Ze ging op haar hurken zitten en tekende scheepjes in het zand. Maar ze kon nog niet schrijven. “Het begint met..., het begint met... en dan triomfantelijk: “Het begint met kleine hemdjies!”

Rest mij nog te vertellen dat ik nog contact heb met “Juf” Anneke Kuipers. Ze heeft mij ook nog enkele dingen kunnen vertellen, die ik zeker in mijn verhaaltjes verwerk. Tot mijn groot plezier werd ik gebeld door Jantje Lap, zij was indertijd als kwekelinge bij ons aan school. We hebben een erg prettig gesprek gehad. Andere “kwekelingen” aan onze school waren: Jantje Wolf, Anneke Stukje en ik meende ook een meisje Vogel. De voornaam is mij ontschoten.

Onze school stond blijkbaar goed bekend, want in die 10 jaar dat ik aan de school verbonden ben geweest hebben we maar 2 keer bezoek gehad van de inspectrice.

*Kleuterschool "de Klimroos", Parkstraat, Sappemeer.
September 1960*

Bovenste rij:

Adrie Niemeyer, Andriesje (Andrea) Faber, Jan Oosterveld, Jack Schoonveld, Juf Verver, Hendrik Sloot, Greetje Huizing ?, Jan Hakkeling ?, Greetje Kraai.

2e rij:

Dick Spykman, Erik Reinink, Lieuwe Bos, Henk Grave, Frea Vos, Ineke Poppen, Janny Schepel, Albert Roek, Arie Rieks, Wim Meyer.

3e rij:

Henk Dijkgat, Luitje Pot, Prulley Persijn, Ina Prins, Mineke Pranger, Jan Leugs, ? , Klaassien Müller, Bé Tingen, Hendderikus Meertens.

Voorste rij:

Herman Schaap, tweeling Ineke en Dineke Lammerts, Eddy Kliphuis.

NB Indien u op de foto kinderen herkent, waarvan de naam niet staat vermeld, wilt u die dan doorgeven aan: Mw. Lien Dekker-Verver, telefoon 0598-394026? Bij voorbaat dank!

Zelfde plaats, andere foto (15)

Gerrit Stuut

Sappemeer

Winschoterdiep omgeving Oosterhooghout, omstreeks 1910

Foto 1910

De foto uit omstreeks 1910 toont het Winschoterdiep in westelijke richting met het Oosterhooghout.

Geheel rechst op de foto zien we de walzijde van de Noorderstraat met het “Jaagpad”. Via dit “Jaagpad” werden de schepen door middel van paarden- of menskracht voortgetrokken. Links is de Zuiderstraat gelegen met tegenover het hooghout het pand, waarin gedurende een groot aantal jaren een café was gevestigd met o.a. de families Hateboer en Lenting als eigenaars. Langs de noordzijde van het Winschoterdiep zijn een telegraafpaal en een gaslantaarn te zien. Op de achtergrond zijn boven de huizen de wieken van de houtzaagmolen van Maathuis zichtbaar. Geheel rechts op de foto is het silhouet van de Rooms Katholieke Kerk te onderscheiden.

Uitgave M. Roukes, Boek- en papierhandel
Collectie: G.J. Stuut

Sappemeer
Noorderstraat ter hoogte van Gieterij Borcherts, anno 2007

Foto 2007

Na de demping van het Winschoterdiep in 1984 is de naam Zuiderstraat vervallen en worden beide zijden van het voormalige Winschoterdiep momenteel aangeduid met Noorderstraat.

Het café tegenover het voormalige hooghout is omstreeks 1990 afgebroken.

Aan de oostzijde van het café is in de jaren dertig van de afgelopen eeuw nog een vrijstaande woning gebouwd.

Enkele van de overige panden zijn overigens op beide foto's nog te herkennen.

Links op de foto is een gedeelte van het hekwerk, behorende bij de ijzergieterij van Borcherts (eigenaar familie Dekens), zichtbaar.

Collectie: G.J. Stuit - nr. 249-3

De Puzzel

Janet van Weeren en Okkie Smit

In Pluustergoud nummer 26 vond u een puzzel, waarbij de samenstelster, Janet van Weeren, vermeldde: Nieuwe opgave: Gronings voor “echte” Groningers. Kennelijk zijn er onder de lezers van dit blad veel “echte” Groningers of mensen die zich “echte Groninger” voelen, want er was weer een aardige stapel, vooral goede inzendingen!

Traditiegetrouw heeft notaris in ruste, mr. J. Osinga daaruit de winnaar getrokken.

De boekenbon van 15 euro is gewonnen door: Daan Hulsebos, Burg. Tuinstraat 7, 9602 CZ Hoogezand. Van harte gefeliciteerd! Binnenkort zal u de bon worden overhandigd door één van de bestuursleden.

De oplossing was: Grunnegers veur gevorderden.

Ook deze keer geldt: als u de gehele, ingevulde puzzel wilt ontvangen, kunt u contact opnemen met ons bestuurslid Gerda Grissen. Zij is, na kantoortijd, telefonisch te bereiken op: 0598-320895.

De nieuwe opgave vindt u hieronder. U kunt uw oplossingen weer sturen naar: secretariaat Historische Vereniging, Noordersingel 24, 9601 CJ Hoogezand. Veel succes!

Woordzoeker:

In deze woordzoeker zijn de namen van bekende Groningers verborgen.

De namen kunnen horizontaal, vertikaal, diagonaal en zelfs achterstevoren staan.

Als alle namen zijn weggestreept blijft de oplossing over. Dit is de omschrijving van ook een bekende Groninger!

Bert Visscher	(cabaretier, geboren in de stad Groningen)
Fre Meis	(politicus en actievoerder)
Arie Haan	(voetballer/voetbaltrainer)
Aletta Jacobs	(huisarts, eerste vrouw toegelaten tot de universiteit)
Okkie Smit	(redacteur, verslaggever, presentator RTV Noord)
Moti	(straatzanger in de stad Groningen)
Arjen Robben	(voetballer)
Jacques d’Ancona	(journalist, jurylid, tv-persoonlijkheid)
Imca Marina	(zangeres, ambtenaar van de Burgerlijke Stand)
Marianne Timmer	(schaatster, geboren in Sappemeer)
Lucas & Gea	(populair Gronings zangduo)
Jaap Krol	(schrijver)
Jan Mulder	(voetballer, columnist)
Driek van Wissen	(dichter des Vaderlands)
Jaap Eden	(schaatser, wielrenner)
Ede Staal	(zanger)
Erwin Koeman	(voetballer)
Ome Loeks	(kastelein, houder van renpaarden)
Jan Boer	(dichter)
Wia Buze	(zangeres)

J	R	E	H	C	S	S	I	V	T	R	E	B	L
E	A	N	E	B	B	O	R	N	E	J	R	A	N
T	I	C	E	T	D	H	A	A	R	A	A	S	S
I	T	N	Q	I	R	S	D	A	E	N	E	K	B
M	I	A	Z	U	I	E	E	H	H	B	G	E	O
S	M	M	O	J	E	N	W	E	D	O	&	O	C
E	C	E	L	A	K	S	E	I	N	E	S	L	A
I	A	O	O	A	V	K	D	R	A	R	A	E	J
K	M	K	R	P	A	O	S	A	N	B	C	M	A
K	A	N	K	E	N	T	I	I	N	N	U	O	T
O	R	I	P	D	W	G	S	I	E	C	L	Z	T
N	I	W	A	E	I	V	A	E	N	M	O	O	E
N	N	R	A	N	S	Z	E	P	D	R	E	N	L
O	A	E	J	V	S	M	O	T	I	E	I	R	A
N	C	I	E	R	E	D	L	U	M	N	A	J	F
M	A	R	I	A	N	N	E	T	I	M	M	E	R

Oplossing:

Veelzijdig, flexibel & compleet!

Grafische dienstverlening
DTP (desktop publishing) • Drukkerij • Afwerking

Detacheringen
Goedkope deskundige werkkrachten

Strijk- en kledingherstelservice
Wassen • Strijken • Kledingherstel

Allround Productieservice
Inpakken • Herstellwerkzaamheden
Samenstellen actieverpakkingen

Garst 6, 9673 AE Winschoten • tel.: 0597-453600 • fax: 0597-453653
e-mail: drukkerij-detacheringen@synergon-ws.nl
internet: www.synergon-ws.nl/D&D

RIETVELDT ADVOCATEN

**JURIDISCHE DIENSTVERLENING
VOOR PARTICULIER EN BEDRIJF ONMISBAAR**

Hoofdstraat 155, 9601 ED Hoogezand
Postbus 288, 9600 AG Hoogezand
Tel. (0598)390890, Fax. (0598)390853, Email m.m.rietveldt@hccnet.nl